

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXIV.

ЛЮТИЙ — 1973 — FEBRUARY

Ч. 277

НОВІ ДНІ

UNIVERSALNYI ILLUSTRUVANNYI MISYACHNYI

Основник, видавець і редактор 1950-1969
П. К. Воліняк

Видає видавництво "Нові Дні"

В. В. Павлюк — адміністратор

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ:

Д. В. Кислиця (головний редактор)
М. Г. Дальний, І. Д. Пишкало, Р. Рахмаліний,
П. І. Маляр

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ (на рік):

Канада і США — 6.50 доларів
Австралія — 4.50 австралійських доларів
Франція — 25 франків
Англія — 1.75 фунта
Всі інші країни Європи, Венесуела — 5.00 дол.
Решта країн Південної Америки — 4.00 дол.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії:

A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England.

В Австралії:

S. Krywolar, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide,
S. 5001, Australia.

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Junior Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskej,
4915 N. Marvine St., Philadelphia, Pa. 19141, USA

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOVI DNI
28 Northcliffe Blvd.
TORONTO, ONT., CANADA
M6H 3H1

Second Class Mail Registration Number 1668

На першій сторінці обкладинки: Спрага. Ліно-
гравюра О. Тарасенка. ("Україна").

Ніна Туз — Вірші	1
Євген Гаран — Дар роздвоєння	3
Пантелеймон Ковалів — Агатангел Єртимович Кримський як мовознавець	6
К. Туркало — "Є"	12
Петро Голубенко — "Сковородинці"	14
М. І. Мандрика — Українська тематика на американському симпозиумі	20
Олена Несіна — Походження і розвиток доісторичної людини	21
В. Чапленко — Про один колір нашого прапора	25
Петро Одарченко — Олекса Іванович Повстенко	26
Віра Ворскло — У третю річницю	28
Василь Косогор — Галина Іванівна В'юн	30

НА РОЗБУДОВУ ЖУРНАЛУ ЖЕРТВУВАЛИ:

В. Демиденко, Міссісага, Канада	\$35.00
Г. Орел, Бруклін, США	18.50
Гр. Китастий, Клівленд, США	10.00
ІІ. Шахів, Порт Алберні, Канада	8.50
М. Громницький, Сан Франціско, США	7.00
М. Ковшун, Вітби, Канада	5.50
Г. Лозенко, Ньюарк, США	5.00
Д. Слюсар, Лондон, Канада	5.00
М. Перекліта, Торонто, Канада	4.00
Е. Літвінова, Торонто, Канада	3.50
С. Федосенко, Торонто, Канада	3.50
М. Гава, Торонто, Канада	3.50
І. Маслівець, Торонто, Канада	3.50
А. Боднар, Порт Алберні, Канада	3.50
М. Коробець, Садбури, Канада	3.50
О. Шпаківська, Бруклін, США	3.50
В. Пономаренко, Клівленд, США	3.50
Л. Журавель, Мінеаполіс, США	3.50
Я. Клим, Бронкс, США	3.50
Н. Риба, Сиракюз, США	3.50
В. Мошинський, Денвер, США	3.50
М. Колькін, Гамільтон, Канада	3.50
І. Приймак, Ст. Катеринс, Канада	3.50
П. Шинкар, Філадельфія, США	3.50
М. Дерій, Сандер Бей, Канада	3.50
М. Сімачовський, Ошава, Канада	3.50
Ю. Шерстюк, Роксбури, США	3.50
В. Андревський, Бронкс, США	3.50
Т. Маків, В. Гатрфорд, США	3.50
І. Вишинський, Сандер Бей, Канада	3.50
В. Білонок, Трой, США	3.00
А. Міскевич, Кантон, США	2.50
А. Максимлюк, Торонто, Канада	2.00

(Продовження на стор. 32)

Редакція не відповідає за зміст платних оголошень.
Статті з поданими іменами авторів не конче відбивають позицію редакції.

А ДЕСЬ...

У небі місяць, як біла троянда,
Корони пальм, немов жалобні пера,
Кущі магнолії і олеандра
Стоять у сріблї, мов химери.
Гітари тони — мов циганка
Комусь ворожить про кохання,
І мармур статуї, мов бранка,
Біліє в місячній тумані.
...А десь до болю рідна врода:
Дніпро і тихий спів рибалки,
І верби дивляться у воду,
Як у Купальну ніч русалки.
Колише вітер грона бозу
І сипле цвіт із черемшини...
Чому ж в очах раптовно сльози?
Це ж тільки спомин... Україна...
Тяжкі, як гріх, камінні піраміди
Стоять, як символ нестерельності і мічі
Пісок — розсипаний, як золото, по красвиду —
Історії ховає таємниці.
І Сфінкс в Майбутнє дивиться із усміхом
таємним,
Що бачить там незрячими очима?
І уночі, як привид, що встає туманом темним,
Ідуть невідьники з минулого незримо.
...А десь хтось на бандурі тихо грає,
І пісня, мов Дніпрові хвилі,
Несе козацьких чайок зграї —
У славі, молодості, силі.
Над ними хмари, наче кручі,
А ніч — як пісня солов'їна...
Чому ж у серці біль пекучий? —
Це ж тільки спомин... Україна
Вона стоїть, людьми сотворена богиня,
У мармуровім тілі дух краси мистець лишив
навічно,
Роки проходили повз неї, наче тіні,
Не залишаючи сліду на білому обличчі.
Навколо неї пристрасті палали,
Вино і кров лились за ласку від богині,
Її ставили поганські храми. Храми впали,
І тільки статуя без рук стоїть донині.
...А десь перед іконою святою
Княгиня Ольга першу свічку вдома запалила,
І світло це горить надземною красою,
Через віки здійснює саяні крила.
Над Києвом зірки, як виноградні крона,
І місяць у Дніпрі блищить, немов перлина,
Чому ж у серці б'ють Софії дзвони? —
Це ж тільки спомин... Україна...

УКРАЇНЬСЬКА ЖІНКА

В Твоєму серці б'ється серце України,
Благословенний голос Твій,
У ньому пісня рідної країни
Спадає лунами громів,
Бринить, як вітер голубий
Із золотих ланів.

Ти людську думку піднімаєш вгору
І світло кидаєш на шлях,
Тебе поет шукає в зорях
І думає вояк про Тебе у боях.

У саяві сонця, чи в огнях руїни,
Де кров синів Твоїх сіяє на хрестах,
Стоїш, як Ангел України —
З любов'ю і мечем в руках.

Складаєш Богові надію
Іти з синами у бою,
Коли підніме гордо Київ
Князівську голову свою,

І Львів розгорне величаво
На вежах бойовий свій стяг,
І України давня слава
Безсмертно встане у віках.

НА МАЙДАНІ КОЛО ЦЕРКВИ

*На майдані коло церкви
Революція іде...*

Павло Тичина

На майдані коло церкви
Розстріляли юнаків —
"Ви хотіли Україну
Жовто-синіх прапорів?!"
З вами в ямі Україна
Розпадеться до костей!..."
"Слава Неньці!..." Згасло небо
Тільки кров в снігу цвіте.

На майдані коло церкви
Матері, немов хрести...
"Дай нам, Боже, їхню душу
До народу донести..."

На майдані тиша ночі
Опустила свій покров.
Тіні.
Кров.

РІДНА МОВА

Українська рідна мова,
Наче струми срібляні —
Чиста, свіжа і здорова,
Наче сонце навесні.

Скажеш слово — ллються дзвони,
Струнить жито на полях,
Солов'їні срібнотони
Обзиваються в серцях.

Скажеш слово — наче диво:
В ньому жайворонка спів.
У ранкових переписах
Над просторами ланів.

Наче райдуга у небі,
Мова світиться, блищить.
Випливає, наче лебідь,
Вітром лине і шумить,

Опадає в шелестіння,
У задуму вечорів...
В ній бандури рокотіння,
Думки порив і горіння,
Пломіні, ніжність, біль і гнів.

Українська рідна мова —
Голос матері і спів,
Святість вічної любови
І молитва за синів.

КРАЄВИД

Чи плакати,
Чи різьбити вогнями на залізі,
Чи сріблом карбувати
Цей нам до болю рідний краєвид —
Просторе поле у зимових шатах,
Холми, що піднялися, наче хвилі сизі,
І шлях, який проліг крізь сніг і лід
До хати.
Це ж наша хата під дахом з соломи,
Тут хтось живе —
Такий, як ми, із серцем України в грудях...
Я думаю про хату цю
І голос чую з хати, мов рокотіння грому:
Ще Україна буде —
Тут наші люди,
України люди!

ОСІННІ ЯНТАРІ

Неначе на олтар, земля складає хліб, вино і мед,
І дерева горять, мов золоті свічки,
І кожний з нас чекає свій черед
Принести дар — солодкий овоч творчої руки.
Чи думки творчої вогонь,
Чи, може, інший дар...
Благословенно серце будь того,
Хто має щось зложити на олтар.

**
*

Малює осінь золотом на затуманеній блакиті —
Яка краса у просторі без краю,
Неначе двері, що завжди були закриті,
Чиясь рука велично відчиняє —
Щоб ми могли побачити, духовим зором
Безсмертний Дух, який горить і не згорає,
Могли б повірити, що ув Одвічному Просторі
Одвічно ми живі,
Бо смерті там немає.

**
*

Мов золотий човен причалив до землі,
І люди виладовують вино і хліб і янтари плодів,

У сонці голоси — немов весільний спів,
У сонці люди — неначе з церкви вийшли молоді.
І сонце — наче мід...
А у нічній імлі,
Срібляста тінь лягає на воді,
Як перший лід.

**
*

Зелене листя — дуже мило,
А що, як все помалювати
У жовті і червоні янтари?
Взяла свій пензель, тихо вийшла з хати
Ще до зорі,
І двері настіж залишила —
Хай вітер бавиться крилатий.
Поналивала меду в яблука і сливи,
Вином наповнила по вінця виноград,
Торкнула пензлем...
Стоїть і дивиться на диво:
У сонці янтариє сад.

СІГМАРО

ГАРМОНІЯ

Ми по шлюбi пішли на базар:
Я — господар, а ти — господиня,
Я — кохання, гаряче, мов жар,
Ти — кохання, солодке, мов диня.

Ми купили багато речей —
І цибулі, і круп, і квасолі,
А з твоїх багатомрійних очей
Відчитав я іще: "Бараболі!"

І здійснилися сни, що я снів
Про гармонію серця і шлунку:
Я в руках провіянти носив,
А ти в мріях меди поцілунку.

ГОВОРИЛА

Говорила не раз, говорила не два,
Що без міри мене покохала,
І за ці золоті, за солодкі слова
Защораз по карату стягала.

Говорила не раз і не два, і не три,
Що ніколи мене не покине...
Та пішли ці слова на чотири вітри,
А карати лишились на кпини.

Та не шкода мені ні каратів, ні слів,
Що стріляли з бездушного тіла,
Тільки жаль слів'я, що ячав і шалів,
А калина цвісти не хотіла!

ДАР РОЗДВОЄННЯ

(Фантастичне оповідання)

Самотність породжує дивацтво.

Не маючи жадного наміру ставати диваком, Свирид Беркут зумів знайти собі товариство навіть у безлюдному австралійському буші. Він відкрив у собі дар роздвоєння. Як один звук біжить у два навушники, як один образ з'являється на двох телевізорах, так і з одного Свирида стало двоє: Свирид Перший і Свирид Другий. Обидва в засмальцьованих робочих комбінезонах. Обидва з кріпкими шиями. Вони тисли один одному руки, лагідно дивилися на довколишні луки, і ніхто в цілому білому світі не мав стільки спільно пережитого, ніхто не розумів один одного з пів слова так, як ці два скитальці — два побратими.

Тільки під час роздвоєння закралася нерівномірність. Свиридові Першому припала більша частина тих внутрішніх органів, що лежать вище пояса. А Свирид Другий надолужив на кишках та шлунку. Отож одному дісталось велике серце, що, як осідок бажань і високих ідеалів, билось й нудьгувало в одноманітному буші. Воно кричало: "Господарю мій, ходімо до міста! Там рух і люди. Там інше життя, новий досвід." А Свирид Другий, обтяжений червеною діяльністю, тягнувся до осідлости: "Я вже мав досить життєвого досвіду. У моєму віці... після моїх поневірянь у минулому... і страждань... людина, нарешті, прагне спокою."

Скоро настав той час, коли побратими почали набридати один одному своїми балачками і, нарешті, розлучилися. Свирид Перший подався до Сіднею, де був рух і були люди — і де була така собі Мейзі, колишня міс закутку Коров'ячої Ратиці. А Свирид Другий лишився в буші.

Мейзі і Свирид незабаром одружилися. Весільна гостина відбулася в одному з міських ресторанів, де кухар приготував величезний бляманж, і Мейзині гості їли з здоровим апетитом. Вони час від часу виявляли своє здивування, чому це Мейзі, колишня королева краси, вийшла заміж за такого собі незavidного, непоказного Свирида Беркута, що все нервово встає та сідає в тих вузьеньких штанах.

— Чи ж він багатий? Ні.

— Чи ж він учений? Теж ні.

— А що ж таке? Чого це вона за нього віддалася?

— Того що він прудкий. Ач, он уже бідний дівчині зіпсував фігуру.

— Ага! Он воно що! Та їй, нещасній, і виходу іншого нема. Мусить-мусить-мусить одружуватися.

Мейзині гості шепотіли поміж собою і негарно дивилися на Свирида, так наче це була виключно його вина, і наче не треба двох, щоб завагітніти одній. І не було на тому обіді нікого, хто вкинув би гарне словечко за нього. Ба навіть Свирид

Другий, чоловік тієї ж плоти і крові, зателеграфував, що не може приїхати через брак часу.

Коли прийшов час на пологи, Мейзі цмокнула Свирида на гуд-бай і сказала, що їде в іншу частину міста до своєї матері.

— Я знаю, дарлінк, — додала, нервово роздавлюючи недокурок ногою, — що в цю важливу годину ти хочеш бути зі мною. Та моя мама знає більш за тебе і про немовлята і про роди. Все це — бабська справа, жіноча. Твоє діло — готуй гроші.

Чоловік, ясно, свого діла не цурався і працював надурочні.

Мейзі поїхала до матері і навіть не залишила адреси. Повернулася за яких пару тижнів без дитини.

— Ой, лишенько! — сказав Свирид.

— Ой, я така пририта горем, — відповіла Мейзі. — Народився хлопчик — викапаний батько. Помер під час рόδів. Я вже цілий тиждень мала нервове потрясіння.

Зрештою, якби Свирид, замість їхати на надурочні, та відвідав нічний клуб "Безпритульне Цуцєня" на Кінгз Кросі, то попереднього вечора він там побачив би свою дружину цілком веселу й здоровеньку, без потрясених нервів і навіть у товаристві якогось елегантного француза. Вони удвох їли пульорі і заїдали ріоле, і запивали чорною кавою з лікерами. Довколо пливли пари в тихому танковому ритмі і цигарковий дим лив у напрямі витяжних вентиляторів. Мейзі замріяно дивилася перед собою і повторювала, що це були найприємніші хвилини її життя.

Та, як кажуть, чого око не бачить — серце не знає. Свирид вірив, що Мейзі насправді побивалася. Отож, щоб утішити її, він їй купив разок перлового намиста і дорогоцінний камінь (синій — за хлопчика).

Не минуло й року, як Мейзі знову зібралася до мами.

— Бебки й пелюшки — це бабська справа, — сказала, — чого тобі, дарлінк, ще й тут голову морочити? Ти краще приготуй горші — чоловіків обов'язок.

І знову Мейзі безадресно зникла. І знову повернулася без дитини. І знову побивалася. А Свирид, як і перше, оплатив лікарські, шпитальні та похоронні видатки і купив разок перлового намиста та рожевий камінь (цим разом — за дівчинку).

І так, мабуть, Свирид покривав би ті похоронно-лікарсько-шпитальні видатки й досі, і купував би він такі ж намиста ще й досі, бо Мейзі до нестями любила намисто і все шкодувала, що в неї була лише одна шия. Тільки як утретє надходив час пологів, Свиридові колеги по роботі підказали йому нову думку.

Того соняшного дня чоловік повернувся додому і сказав:

— А здогадайся — щоб, мила!...

Мейзі саме про щось думала, і тому лишилися його слова в повітрі.

— Що?

— Цим разом я теж їду до твоєї мами.

— Куди ти, дарлінк, їдеш?

— До твоєї мами.

— А чого тобі, солодкий пиріжечку, туди їхати? Це в мене є причина, а не в тебе.

— Та я знаю, мила, що це в тебе причина, — і він її при цьому ніжно поцілував туди, де час від часу та причина вже брикалася. — Та я хоч руку держатиму.

Мейзі зненацька усвідомила собі, що Свирид не жартує.

— Чию ж ти руку триматимеш, мамину?

— Та ні! Твою. Це тепер так психологи радять. Кажуть, — це допомагає при болях. Крім того, подумай тільки: ось уже два роки ми одружені, а я й досі ще твоєї матері не знаю.

Мейзі дратувала чоловікова впертість. У неї в очах застрибали злі чортики.

— І не знатимеш ніколи моєї матері. Вона не любить чужинців.

— Нічого! А може й полюбить. Ти ж любила?

Її обличчя скривилося від гніву.

— Ну, так послухай же: в мене нема матері. Не існує. Мене знайшли в парку на лаві, як я була маленькою. От тепер ти про мене все знаєш і можеш мене зневажати.

Тільки ж сталося не те, чого вона сподівалася. Замість зневаги до неї чоловік відчув приплив гарячої любови. Хіба ж його теж не знайшли в парку на лаві того голодного і холодного року, коли люди на Україні мерли, як бджоли, витрушені на сніг? Збентежена, жінка пішла собі до спальні, бурмочучи:

— Нікуди я цим разом не поїду. Зостанусь вдома.

Та деяких жінок трудно зрозуміти. Вже ввечорі Свирид помітив, як вона нишком почала пакувати свою валізку. А наступного дня, як Свирид пішов на роботу, Мейзі зникла безслідно. Вернулася ж на яких три-чотири тижні, і то, як звичайно, порожняком і без дитини.

— Де ж ти поділа бекку?

— Не мішайся, Свириде! — відповіла вороже. — Бекки й пелюшки не твого розуму діло. Ти краще плати оті шпитально-лікарсько-похоронні і мовчи. Я й одружилася з тобою, бо думала, що ти будеш тихим і нешкідливим. Ти мені тільки такий і потрібний, а якщо тобі Австралія не подобається, то стрибай у море й пливи собі в Україну, тільки дуже руками не махай, бо скоро втомишся.

Свирид відчув себе безсилим і безпорадним. Його заїдали думки, його гнітили турботи. Чоловік із більшим шлунком уже давно захворів би на виразку шлунка. Головне, не було з ким порадитися, поділитися сумнівами. Десь далеко в буші жив побратим Свирид Другий. Послав чоловік до

нього спішного листа: приїжджай, брате, — біда! Довго чекав відповіді. Нарешті лист повернувся перозкритим: "Адресат виїхав невідомо куди." Ясно, що Свирид Другий не міг сидіти в буші увесь свій вік. Йому теж прийшов час включитися в новий досвід.

Приїхавши додому, Мейзі, за своїм звичаєм, сразу ж попливла до хати і вислала чоловіка, щоб розплатився за таксі. Це тоді Свирид і дізнався, що його жінка прибула з Кінгз-Кросу, з такої і такої он вулиці, де таксер підібрав її навпроти жовтого особнячка — точно десять миль відстані. Отож, коли Мейзі через рік знову зникла безцеремонно, чоловік уже знав, де її шукати.

Повернувшись з роботи, він побачив — нема ані Мейзі, ані валізки. Йому аж ослабло в колінах на хвилинку. Він присів трохи, а потім вийшов на вулицю, гукнув таксера і дав йому адресу на Кінгз-Кросі. І коли таксі підїжджало вже близько до жовтого особнячка, Свиридові здалося, що через ворота того дому входив не хтось інший, а його побратим, Свирид Другий. На жаль, таксер втрутився: треба й було платити, то Свирид так і не придивився як слід до свого побратима, але впізнав його напевно.

Тим часом Мейзі, задихана, сиділа в жовтому особнячку біля вікна і почивала. По кімнаті туди й сюди ходив елегантний французик.

— Я, — казав він, — вже приготував твоїй дитині метрику.

— Це не моя дитина, — заперечила Мейзі.

— Ясно, що не твоя, — заспокоїв її француз, — як і інші, вона схожа на твого чоловіка. Отже, генетично вона не твоя, а твого чоловіка, як я тебе запевняв і раніше. Гм...м, ага метрику. Якщо дівчинка, то буде вона — принцеса Романова, а якщо хлопчик, то — принц Гогенцолерн. Я особисто везу кілька дітей через Сінгапур наступного місяця.

Мейзі дивилася в вікно. Їй конче хотілося злупити ще яку сотнягу (з цього молодчика).

— Ти собі добрий бізнес маєш, — сказала наче замість вступу.

Але француз уже наперед здогадався, до чого вона веде, і скоренько відповів:

— Це тільки побічна лінія. Я з цього багато грошей не дістаю.

— Та дістаєш досить, щоб мені ще яку сотню докинути.

— Та де-е-е! я й так багато витрачаюся на дорогу. Пам'ятай, твої дівчата житимуть у стилі шейків Арабії...

— А хлопці?

— Вони теж житимуть у спеціальних гаремах... Мейзі глузливо скривила губи.

— В гаремах для хлопчиків.

Француз запротестував:

— Але ж це не моя вина, дарлінк. І не твоя, що не весь час дівчатка народжуються. Це твій чоловік детермінує стать дитини.

Мейзі сердито насупилася.

— От, зануда. — подумала про Свирида, — і тут мішається. Через нього й бізнес не можна як

слід провадити. Пора вже такого чоловіка позбутися.

— Може ж хоч пів сотні набавиш?

— Та ні. Я ось нового чоловіка на службу прийняв — охоронець і на всі руки майстер. Сильний, як бик...

Крізь вікно Мейзі побачила, як хтось відчинив з вулиці хвіртку і впевнено попростував до двору. Це, власне, й був Свирид Другий, тільки Мейзі цього не знала. Француз, що теж дивився в вікно, сказав:

— Оце мій на всі руки майстер.

Мейзі злякано обернулася до нього.

— Це шпик.

— !?

— Це мій чоловік. Він напевно за нами шпигує.

— А ти в цьому переконана, дарлінк?

— Та вже ж, я свого чоловіка пізнаю, як його бачу. Ану неси з кухні добру качалку. Я піду відкрию двері, а ти бий його щосили по голові.

Свирид Другий тільки но зайшов у сні, як Мейзі й каже до нього:

— Гало, меду! А я й не сподівалася тебе тут такого гарного...

Чоловіка здивувала її безцеремонність. Він розвів свої повні уста в широку усмішку, коли це несподівано Андре повалив його качалкою на килим. Так та усмішка й застигла йому на лиці. Навіть як француз упорскував у жилу сонливої сироватки, Свирид Другий не змінив виразу свого обличчя.

— Тепер підождемо до вечора, — казала Мейзі, потираючи задоволено руки, — а як смеркне, вивернемо його десь акулам у море: не зостанеться ні виду, ні сліду.

— Та ти цим разом легко позбулася свого чоловіка. А пригадаєш, як твій китаєць не хотів засинати...

— Ти менше мели язиком, а бери цього типа за ноги та тягни його в підвал, — командувала Мейзі. — Ач як головою по східцях гупає, наче ломакою по паркані.

Щось примусило її піднести очі до входних дверей, і жінка — як завмерла на місці. Там, біля дверей, стояв її чоловік Свирид Перший і занепокоєно дивився на те, що коїлося перед ним.

— Та не тягни ж ти його головою по східцях: у бідака й так розуму бракувало. — Свирид, ясно, мав на увазі той несправедливо нерівномірний поділ внутрішніх органів. Потім він повернувся до своєї жінки:

— Гало, Мейзі! Це я приїхав тобі руку тримати...

— О, Джізас! вигукнула Мейзі і впала неприємною на підлогу.

Француз спробував дати драла, але наткнувся на Мейзине тіло і, впадши, наштрикнувся на свій власний шприц із сонливою сироваткою.

Незабаром поліція провела ряд арештів серед людей, зв'язаних із жовтим особнячком. Урядова агентура вже давно ходила по слідах інтернаціональної зграї, що продавала хлопців і дівчаток у "біле рабство", і тепер нарешті придушила її

Михайло ІГНАТЕНКО

ЗИМОВЕ РОЗДОЛЛЯ

*Сніги й сніги... А сонце, а блакить.
Ні кущика, ні хмарки. Біла тиша.
І тільки сніг під лижами скрипить,
Чим далі від села, все голосніше.*

*Ну як же не любить її, оцю
Зимову даль? Я кращого не знаю.
Агей, поля — хоч гопака танцюй
Від небокряю і до небокряю!...*

*Ну що ти в хаті за столом знайдеш —
За вікнами і під залізним дахом?...
Іди в поля, що розглялись без меж,
І станеш сам на тім роздолі птахом.*

Михайло ІГНАТЕНКО

ЖАГА

*Квітучих яблунь рожева ніжність.
Ще й білосніжна холодність груш,
Цнотливо чиста небес блакитність,
Тремкий неспокій дівочих душ,*

*Буяння цвіту, і сну скресання,
Бджолина тяга на вербну брость,
И напівсвідоме терпке чекання
До болю бажаного чогось...*

*Іди й наказуй. Гряди й орудуй!
Збуди і ввергни в жагу ночей!...
Мов перший грім,
У цвіт,
У груди
Вогнисто вдарив соловей!*

"Вітчизна" ч. 12, 1972

діяльність. І це завдяки Свиридовому роздвоєнню.

Йому повернули всіх його четверо діточок. Деяких навіть з-за кордону. Отож сьогодні він доглядає величезну сімейку.

Від такого досвіду інший чоловік захворів би на шлункову виразку. Та на його щастя і на щастя його діточок, Свирид Перший має дуже малий шлунок. Цього не можна сказати про Свирида Другого. Він має велике черевко. Через те, що вони обидва були тієї ж плоті і крові, побратимова шлункова виразка спустилася на його великий шлунок. І сьогодні Свирид Другий колише ту виразку на дозвіллі, бо він в товаристві Андре відбуває свої заслужені п'ять років.

Щождо Мейзі, то вона зуміла переконати суддю, що вона потрібна дітям, і одержати п'ять років умовно. Її можна зустріти або десь у вузьких провулках Кінгз-Кросу, або десь по кафеєках і пивнушках, де вона палить цигарки в довгих мундштуках.

АГАТАНГЕЛ ЄВТИМОВИЧ КРИМСЬКИЙ ЯК МОВОЗНАВЕЦЬ

Дуже важко визначити головний фах А. Кримського: орієнталіст *par excellence*, знавець великої кількості східних мов, історик Сходу і в той же час один з найкращих знавців української мови та літератури, поет, белетрист.¹⁾ Та завжди і в усій його науковій діяльності яскраво просвічуються риси мовознавця. Він був не тільки поліглот, знавець численних східних мов (одні кажуть, що він знав 33 мови, інші — 60), але й дослідник цих мов. Та найбільше уваги А. Кримський приділяв дослідам української мови — її історії та діалектів, заглиблюючись особливо в історичну діалектологію.

А. Кримський народився 3 (15)-го січня 1871 року в м. Володимирі-Волинському, в родині вчителя. Середню освіту він здобув у Колегії Павла Галагана в Києві, а вищу — в Лазарівському інституті східних мов у Москві та в університеті там же. По закінченні університету А. Кримський був залишений для готування до професорської діяльності. Він вибрав собі спеціальність сходознавця, і незабаром був відряджений на 2 роки закордон для праці в архівах Сирії та в Бейрутському університеті.

Повернувшись з відрядження до Москви в 1896 році, А. Кримський дістав посаду приват-доцента, а в 1900 році — професора арабської філології в Лазарівському інституті східних мов. На цій посаді він пробув до 1918 року, а тоді переїхав до Києва, де цілком віддався праці в новозаснованій Академії Наук, як її Неодмінний Секретар.

Ще під час перебування в Москві А. Кримський визначився як видатний орієнталіст-арабіст, талановитий дослідник культурних надбань народів Сходу, знавець численних східних мов, зокрема арабської, перської, тюркських, семітських. А. Кримський був автором численних посібників з арабської мови та статей із сходознавства в російських енциклопедіях.

Хоч твори його на сходознавчі теми торкалися переважно історії, літератури, але в них не раз згадується й про мову. Цього питання він ніяк не міг оминати. Згадаймо, напр. такі його твори, як: "Эфиопский язык", "Сирийский язык и литература", написані для енциклопедії Граната, та ін. З мови східних народів А. Кримський не дає спеціальних праць, але ці мови є невід'ємною частиною його численних праць, як: "Тюрки. Их мови та літератури", кн. І. Тюркські мови. Київ, 1930, "Студії з Криму", Київ, 1930 та ін.

Особливо відзначився А. Кримський в галузі українського мовознавства. Ще в 900-их роках він виступав переважно в галицьких виданнях з науковими та публіцистичними статтями про українську мову. Його особливо цікавили питання розвитку української літературної мови. Він вивчає проблеми української граматики, етимології,

діалектології тощо. Разом з К. Михальчуком він видав велику "Програму для збирання особливостей українських говорів" (1910).

Але найбільше відзначилася праця А. Кримського в галузі історії української мови. Так появилася його граматика²⁾, перша наукова граматика, яку, вірніше, можна було б назвати першою історичною граматикою. Хоч вона вийшла незакінченою, а проте питання фонетики і морфології знайшли собі детальне опрацювання. Вона лягла в основу пізніших історичних граматик української мови.

Граматика А. Кримського за своїм пляном розв'язує різні завдання як загальнотеоретичного, так і історичного значення. Тут же подаються правила правопису та вимови.

У вступній частині з'ясовується питання про територіальне поширення української мови, її говірки тощо. При цьому зазначається, що граматична аналіза провадиться на матеріалі Середньої Наддніпрянщини, досліджується народна вимова.

Перший том граматики присвячений аналізу консонантизму і вокалізму української мови, причому в історичному освітленні, справляючи враження курсу історичної фонетики. Тут докладно висвітлюється історія звука *л* та його перехід у *є*³⁾, губні та процес їх ствердіння, історія зміни *о* в *і* та ін. явища.

На цьому ґрунті в А. Кримського з'ясовується питання українського правопису, його історії та основних принципів. На основі фонетичних даних розв'язується питання про ступінь фонетичності українського правопису. Цій фонетичності й віддається перевага. Але поряд в автора висвітлені фактори, які не дозволяють будувати правопис лише на фонетичних засадах.

Другий том присвячений морфологічному матеріалові, де подається як теоретичне, так і історичне опрацювання граматичних фактів української мови. Тут, напр., подається глибока аналіза категорії граматичного роду та його значення. Подаються історичні основи категорії роду. А. Кримський бере великий матеріал з діалектів і писаних пам'яток минулого. Все це справляє враження глибоко наукової, оригінальної, цілком самостійної граматики. Недарма після появи її вона була високо оцінена вченими. Так, напр., акад. О. Шахматов писав: "...відзначу насамперед багатство матеріалу, що свідчить про широку начитаність автора; вкажу далі на його дотепність, що збагатила російську філологічну науку багатьма цінними міркуваннями та зближеннями"⁴⁾.

Ів. Франко в рецензії вказував: "Хто надіявся знайти в цій праці справжній учебник граматики для молодіжи середніх шкіл, той очевидно помилиться. Значення праці Кримського далеко ширше, і можна її назвати першою пробою історичної

граматики української мови від найдавніших часів, тобто від XI ст., аж до наших, у всіх її діалектах"⁵).

Граматику А. Кримського користувався й Е. Карський, опрацьовуючи морфологічну частину своєї праці "Белорусы", Язык белорусского народа, вип. 2-3, Москва, 1956.

Але, з другого боку, ще В. Розов писав, підкреслюючи деякі хиби граматики Кримського: "Це широка, але безсистемна енциклопедія з питань малоруського мовознавства, вид записної книжки"⁶).

А радянські вчені вважають (розуміють) методологічною помилкою А. Кримського, що "давніоруські писемні пам'ятки, спільні для всіх трьох братніх (? П. К.) народів, А. Кримський зараховує до українських". Ці закиди побудовані на фальшивій теорії про "спільноруський період" в історії східнослов'янських мов.

Але найбільшим знавцем історії української мови та її давніх пам'яток А. Кримський виявив себе в дискусії з О. Соболевським у справі гіпотези Погодіна. Як відомо, російський історик Погодін виставив гіпотезу про те, що в XIII ст. в Києві жили великороси, а українці прийшли нібито пізніше з-поза Карпат. Цю гіпотезу підтримав О. Соболевський.

А. Кримський у цій дискусії взяв участь трьома великими статтями, що викликали окрему рецензію В. Розова під назвою "Трилогія проф. А. Кримського"⁷).

Першою з-поміж них була стаття "Филология и Погодинская гипотеза"⁸). Відбитка з журналу "Киевская Старина", Киев, 1904. А в "Киевской Старине" вона друкувалася з перервами ще в 1898 і 1899 рр.

Другою статтею була: "Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів". Львів, 1906⁹).

Третьою — була стаття: "Древнекиевский говор"¹⁰).

А. Кримський у цих статтях рішуче відкинув цю гіпотезу. Свою теорію Соболевський скопструював так елястично, що полонив нею навіть Шахматова, який у своїй праці "Исследование из области русской фонетики" (РФВ, т. XXIX) назвав її "замечательным открытием". Але згодом і сам Шахматов відмовився від свого попереднього твердження. Так що для Кримського було широке поле критики.

Саме знанням української мови та її історії А. Кримський розбив невмотивовану гіпотезу Соболевського, який, до речі, виявив дуже слабенькі знання або й незнання української мови. А. Кримський тому й назвав свою статтю "Филология и Погодинская гипотеза", щоб показати на підставі філології безпідставність Погодінської гіпотези

та безпідставність "філології" Соболевського, який слабо орієнтувався в ній.

А. Кримський у цій праці не тільки виступав різко проти гіпотези Соболевського, але й підпирає свій виступ іншими вченими авторитетами, як: Б. Ляпунов, І. Бодуен-деКуртене та ін.¹¹). Мовляв, такого висловлювання заслуговує Соболевський, який не знав української мови і говорив про деякі явища наважання.

Але спинимось докладніше на цій статті. Стаття складається з передмови і таких чотирьох розділів: 1. Що таке галицько-волинська гіпотеза і як дивляться на неї вчені? 2. Відношення Соболевського до української мови і ступінь знайомства з нею. 3. Про способи, що їх Соболевський запропонував, крім звірки рукописів, для підтримання гіпотези про великоруськість киян. 4. Київські і гал.-вол. пам'ятки XI-XV ст.

1. В першому розділі А. Кримський насамперед подає перегляд літератури з цього питання, починаючи від Максимовича і кінчаючи працею О. Колесси "Dialektologische Merkmale des suedrussischen 'Zitije sv. Savy'" (Archiv fuer slavische Philologie, B. XVIII). Він докладніше спиняється над останньою працею, нещадно її критикуючи. Критика різка, "але, — каже В. Розов, — добре викриває численні хиби цієї праці, які прийшли у молодого вченого наслідком не доста доброго знання української мови"¹²). Найважливішим науковим здобутком цієї критики В. Розов вважає "збиття діалектологічного значення тих критеріїв, на основі яких Ягіч, а за ним Колесса зарахували Житіє Сави і деякі інші "гал.-вол." пам'ятки до осібної київської групи"¹³).

Далі А. Кримський спиняється на питанні про самостійність української мови, стверджуючи це визнанням інших видатних учених (Міклошич, Лавровський та ін.). Навіть Даль не впровадив української мови з цих же причин у свій "Словарь". А звідси у Кримського виникає питання про давність цієї самостійності, а звідси й логічний висновок про населення давнього Києва.

В полеміці з Погодіним ще Максимович і Котляревський завдали удару його гіпотезі. Її відкинули також В. Антонович і М. Грушевський (Записки НТШ, VIII).

Але Соболевський, щоб підперти гіпотезу Погодіна, висунув теорію про те, що ль часто вживалося зам. е в "гал.-вол." пам'ятках і тому становить собою діалектне явище. Але ще П. Житецький намагався спростувати діалектне значення цього ль. Найбільш рішуче виступив А. Кримський, довівши цілком слушно, що таке ль не може зватися українською особливістю: воно не має рефлексів у сучасній українській мові. Воно мало графічне значення, а не звукове. Але Соболевського підтримав Ягіч¹⁴), а за ним Шахматов, не знаючи ще української мови. З приводу цього висловив жаль акад. Б. Ляпунов, що Шахматов не зважив на докази Ягіча.

Але ніхто з учених не заглибився в мову пам'яток, якими оперував Соболевський. Тільки А. Кримський заглянув у цю глибину. Він ствердив, що Соболевський "поводиться з філологіч-

*) В. С. Ващенко. Праці А. Кримського з українського мовознавства, "Українська мова в школі", 1959, ч. 3, стор. 15, 18.

ними фактами цілком довільно", що його т. зв. "гал.-вол." пам'ятки написані здебільшого в північно-західній Росії, а не в українській області, що ніякого "гал.-вол." Φ не існує¹³).

2. В другому розділі про відношення Соболевського до української мови та про ступінь знайомства з нею А. Кримський стверджує факт, що Соболевський не знає української мови, наводячи цілий ряд прикладів — нерозуміння дієслівних форм, відмінків тощо. Напр., Соболевський вважає, що в українській мові більше збереглося старих форм родового відмінку множини, тоді як насправді Кримський стверджує протилежне: такі слова, як: *час, кінь* в родовому множини — тільки *часів, коней*. До речі, навіть саме *о* в "конь" не українське, треба *і* "кінь". Тут А. Кримський відкриває інші фантастичні твердження Соболевського, напр., займ. "вони", який у Соболевського виступає як "вони". Форма *ті*, яка, на думку Соболевського, тотожна з рос. *ть*, — це вигадка Соболевського, бо українське *ті* звучить не м'яко, а твердо (як *і* з *о*). Порів. *ліз* (лоза) і *ліз* (лізти). Таких фактів А. Кримський наводить чимало. Слушність цієї критики стверджує й В. Розов (Трилогія, 148).

3. Але головна зброя Соболевського для оборони його гіпотези — метода зіставлення рукописів, які він зве "київськими", з рукописами "гал.-вол.". Цьому питанню А. Кримський присвятив третій розділ своєї праці.

Соболевський доказує слушність своєї гіпотези тим, що в давніх пам'ятках нема здрібнілих форм на *-ся*, які часто подибуються тепер в українській мові, а натомість багато здрібнілих форм на *-ша*, властивих ніби великоруській мові. А. Кримський наводить багато фактів з Галичини й Волині на поширення цього закінчення в українсько-руських іменах власних, починаючи з XII ст. Він переходить до фактів сучасної української мови, наводячи — всупереч Соболевському — факти на *-ша* (Дороша, Маруша, Петруша, Матюша), яких Соболевський не знає. "Твердити, ніби в українців зовсім нема здрібнілих форм на *-ша*, — каже Кримський, — значить показувати своє незнання української мови¹⁴).

4. Нарешті, четвертий розділ статті А. Кримський присвячує докладному оглядові давніх пам'яток. Ще ніхто досі такого огляду не робив. А. Кримський дуже добре знав усі особливості української мови. Недарма В. Розов уважав найціннішим з наукового боку цей розділ.

А. Кримський поділяє пам'ятки на дві групи: домонгольські і післямонгольські. Але власне київськими він вважає лише збірники Святослава 1073 і 1076 рр. Решта домонгольських, яких у Соболевського налічується аж 10¹⁷) — не київські. Післямонгольські пам'ятки¹⁸), які Соболевський також назвав "київськими", на думку А. Кримського, не є такими.

На закінчення А. Кримський подає два додатки. У першому він говорить про Соболевського, який завдяки праці над українською діалектологією змінив свій погляд і відмовився від гіпотези

про великоруськість киян. Ці нові погляди Соболевський висловив у рецензіях на твори Яблоновського "Kolonizacja Ukrainy za ostatnich Jagellonow" і "Etnicka postac Ukrainy w epoce zjednoczenia jej z Koroną"¹⁹) та в рецензії на А. М. Лазаревського про українську південно-лівобережну колонізацію: "Лубенщина и князя Вишневецкое"²⁰). Але цілком ясно Соболевський висловив свої думки в статті "Из истории русского языка" (ЖМНП, 1897, май).

В другому додатку А. Кримський присвятив свою увагу Шахматову в зв'язку з його статтею "К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей"²¹). У цій статті Шахматов різко відмовився від гіпотези Соболевського, заявивши про споконвічність українськості мешканців київської області.

А. Кримський все ж таки вважав за потрібне написати цю статтю, важливу для історії української мови. Для нього дуже важливим було з'ясувати, чи дійсно в Галичині і на Волині писані ті пам'ятки, які Соболевський назвав "галицько-волинськими". Тоді не буде, мовляв, плутанини й фальшу, і історія української мови не буде зивчатися з неукраїнських пам'яток і не буде помилкових висновків у працях учених.

Такий є основний зміст праці А. Кримського "Филология и Погодинская гипотеза". Тут наш учений виявив не тільки глибокі знання з історії української мови, але й головне знання дазних українських пам'яток та їх мови, як головного джерельного матеріалу, на якому й побудована історія української мови з найдавніших часів²²).

Друга стаття А. Кримського "Деякі непевні критерії для діалектологічної класифікації староруських рукописів" може бути доповненням до першої статті²³). На думку В. Розова²⁴), ця стаття менш важлива, ніж перша. Тут А. Кримський має на увазі зробити з "гал.-вол." пам'ятками те саме, що й з київськими. Він доказує, що "гал.-вол." пам'ятки не гал.-вол. Та все ж ця стаття не переконує В. Розова, який вбачає тут багато "плутучости" й "недоладности" та "неповности", що навіть важко "перевірити". Напр., А. Кримський вважає північним походженням Полікарп. св. 1307 р. Тому, на думку В. Розова, заперечення українського походження ряду "гал.-вол." пам'яток досягнуто тільки частково²⁵).

Нарешті, третьою статтею трилогії А. Кримського є "Древнекиевский говор"²⁶), як рішуче негативна відповідь на таку ж саму статтю "Древнекиевский говор" Соболевського²⁷). Це фактично рецензія А. Кримського, яку В. Розов називав "однією з найбільш талановитих і блискучих розвідок у цій сфері"²⁸). Ще в іншому місці він пише: "Ми бачимо, що ся в високій степені цікава праця А. Кримського не тільки дуже переконуючо повалює нові доводи Соболевського на користь його гіпотези, але також дає ряд надзвичайно цінних відомостей про українську фонетику взагалі"²⁹).

Констатацію Соболевського, що зближав синтаксу Київського літопису з синтаксою великоруською, А. Кримський категорично заперечив:

"...знаючи дуже твердо як сучасну, так і стару українську мову, зокрема мову моєї рідної Київщини, я рішуче заявляю п. Соболевському в цьому органі Академії Наук, що п. Соболевський не в стані буде вказати в усьому Початковому і Київському літописі ні одного синтаксичного звороту, який був би спеціально великоруським і був би відсутній в сучасній чи старовинній українській мові"³⁰).

Цю відповідь А. Кримського прийняв тоді ще І. Огієнко в статті "Огляд українського мовознавства"³¹), звернувши увагу на його висновок, що старокиївський говір — це "прямий предок української північної і середньої Київщини з прилеглими до неї частинами Полісся".

Пізніше цю відповідь А. Кримського підтримав і Л. Булаховський у праці "Питання походження української мови" (Київ, 1956, стор. 110). Він підтримує також відповідь А. Кримського О. Соболевському, який зараховував до київської говірки сумнівні щодо походження пам'ятки. Відповідь А. Кримського він назвав "влучною".

Головним спірним пунктом, на якому зосередив увагу А. Кримський, вважається змішування *ь* з *и* та ін. в давніх пам'ятках. Це А. Кримський вважав головною ознакою української мови XI ст. Це той мінімум, на його думку, що його можна чекати від української фонетики XI ст. І коли ця особливість проявляється в київських збірниках 1073 і 1076 рр., то треба визнати, що ці пам'ятки "цілком відбили тодішню типову київську українськість XI ст."³²).

Такі три статті, що їх В. Розов назвав "Трилогією", написав А. Кримський на захист споконвічності української мови і українського населення давньої Київщини. Це була велика подія свого часу, коли навіть Соболевський пізніше примушений був відмовитись від своєї гіпотези і стати на ґрунт об'єктивної наукової правди.

Але цим не обмежився А. Кримський як історик української мови, він далі розгортає свою діяльність у цій галузі. Він пише спеціальну історичну працю з української мови під назвою "Українська мова, звідки вона взялася і як вона розвивалася". Ця праця вміщена в "Нарисах з історії української мови". О. Шахматов — А. Кримського з додатком хрестоматії пам'яток XI-XVIII ст. (Київ, 1922, 1924). В цій праці А. Кримський до певної міри підсумував свої погляди на історію української мови.

Ця праця складається з таких розділів: Вступні уваги; Українські діалекти; Південно-руська мова IX-X вв.; Найголовніші риси, що їх видно з пам'яток XI в.; Південно-руська мова від XI в. до XIV в.; З літературної історії української мови; Літературна мова Галичини XIX в.; Взаємодієсини обох літературних українських мов: наддністрянської і наддніпрянської; Бібліографія.

На початку даються вступні зауваження про український народ, його розселення та етнічну назву. А далі подаються дані з української діалектології. Виділяються два діалекти: західноукраїнський та східноукраїнський. Підкреслю-

ються т. зв. "архаїчні" говори в обох цих групах.

Вихідним пунктом історії української мови А. Кримський вбачає східнослов'янську єдність³³). Мовляв, "Мова всіх східних слов'ян була, це річ безсумнівна, і є мовою єдиною"³⁴). А що найдавніші східнослов'янські пам'ятки належать до XI ст., тому й "достовірну історію української мови доводиться мимоволі починати аж з XI віку" (стор. 97).

Один з найбільших розділів присвячується оглядові головних рис "південно-руської" мови за пам'ятками XI ст. Тут відзначаються такі риси, як: змішування *ь* з *и*, *ь* з *и*: *глаголетьсы* зам, *глаголетьси*, *ти ли сьмьєши* зам, *ты ли смьєши*, *нимая* і *ньмая*, *стины* і *стьны* та ін. Асиміляція *о* з *у*, *а*: *уружье* зам, *оружье*, *не мугуци* зам, *не могуци*. Вживання *о* зам, *е*: *чоловѣка* зам, *человѣка*, *жена* зам, *жена* та ін.

А. Кримський каже, що зміна *о*, *е* в *і*, *а* також "що декотрі звукові з'явища, які тепер доволі типові для української мови, ведуть свій початок, власне кажучи, до піро з XII віку, тобто до піро з того часу, як цілком виразно позначився надзвичайної ваги факт: занепад глухих, занепад не спорадичний, а такий, що одбувся в масовому характері" (стор. 108).

Із занепадом глухих *ѣ*, *ь* А. Кримський зв'язує інші процеси, як подовження м'яких приголосних: *Илля*, *облишьише* та ін., а також зміна *лѣ*, *ѣл* в *ов*, що поширюється з XIV ст. в словах типу *повньишее*, *невдовѣ* та ін.

Окремо автор говорить про творення літературної мови і зокрема в Галичині, яка довго зберігала "для письменницьких цілей те саме польсько-малорусько-церковнослов'янське язичіє". Аж до 30 років минулого століття тому відбувався процес онароднення літературної мови під впливом письменників Наддніпрянщини.

Радянські мовознавці закидають А. Кримському в його твердженні, що українська мова в XI ст. була вже цілком відокремленою, твердячи, що "в дійсності в давньоруську епоху були лише елементи, окремі риси майбутньої української мови"³⁵). А Кримський добре знав мову давніх пам'яток і живу мову народу, тому з такою рішучістю твердив про давню окремішність української мови. Він твердив, що в XI ст. українці говорили так само, як і тепер говорять. Це його твердження нині заслуговує на особливу увагу.

Взагалі можна зробити висновок, що А. Кримський увійшов в історію як один з найкращих знавців української мови. Він збагатив українське мовознавство оригінальними працями. Його досліді — це ціла епоха в розвитку науки про українську мову. Тут він виявив талант, мовне чуття визначного дослідника, глибоке знання фактів, уміння робити узагальнення.

А. Кримський не тільки сам зробив великий вклад в українську мовознавчу науку, він оцінював працю інших: найбільших успіхів домоглися граматисти та лексикологи. Найкращі з граматик, на його думку, — це граматика О. Синявського і О. Курило, а з словників, яких за 10 років вишло близько сотні, він називає перевиданий

російсько-український словник М. Уманця, словник Б. Грінченка, два томи російсько-українського словника за редакцією А. Кримського та близько 40 термінологічних словників з різних галузей науки³⁶).

Вже пізніше, коли в Українській Академії Наук постало питання про вивчення неіндоевропейських мов на Україні, — це питання, як правило, зв'язується з особою акад. А. Кримського. З більших його праць притягає увагу книга "Тюрки, їх мови та літератури" (Тюркські мови), 1930, 31ФВ УВАН, ч. 105. Тюркська комісія, ч. 2.

Це єдина праця цього типу українською мовою. Особливо велику вагу має останній розділ, де розглядається питання впливу³⁷) тюркських мов на слов'янські, зокрема на українську. З інших праць А. Кримського треба вказати на його працю "Пролегомена до історії хозарів, хто вони і яка їх мова" (Мовознавство, 1941).

Таким був А. Кримський як мовознавець: ех-дознавець, історик української мови, діалектолог, етимолог тощо³⁸). В усіх цих ділянках він вніс щось нове, оригінальне, варте уваги майбутніх дослідників. Може, не всі його праці були методологічно витриманими, з огляду на вимоги тодішньої науки. Але одно треба сказати, що його праці з мовознавства й донині не втратили своєї вартості. За це йому дяка і пошана.

¹) Див. Н(аталя) Д(митрівна) Полонська-Василенко. Агатагел Кримський. "Україна", 1949, ч. 2, стор. 121, Париж.

²) А. Крымский. Украинская грамматика, т. I, М. 1907; т. I, вип. 2, 6, М. 1908; т. II, вип. I, М. 1907.

³) Д-р С. Парамонів ("Наша культура", 1952, ч. 1, стор. 20) згадує у своїх спогадах, як він зачепив у розмові з Кримським питання зміни л у в. "Я сказав, — каже Парамонів, — що ця риса не тільки типова для української фонетики, але й надзвичайно стара. — Чому так думаєте? — питає А. Ю. — А тому, що ця особливість іде споконвіку, і ми знаходимо її в деяких російських архаїчних провінціальних говірках, скажім, у Великому Устюзі народ не говорить, як всі росіяни — "вилка", а "вивка", не "палка", а "павка" тощо. — Звідки ви це знаєте? — допитується А. Ю. — Та я "аж чотири роки в гімназії буз там, ясно, що устюжани запозичили цю "павку" з Новгороду, а в X-XII віках ця вимова всюди на Русі домінувала. — А. Ю. задоволено усміхнувся і я зрозумів, що викладені факти вже попали в пастку колосальної пам'яті А. Ю.

⁴) "Rocznik slawistyczny", 1908, стор. 173.

⁵) Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів, т. 77, 1907, стор. 232.

⁶) В. Розов. Исследование языка южнорусских грамот. "Университетские известия", К. 1913, ч. 12, стор. 77.

⁷) Записки НТШ, 1907, т. LXXVIII.

⁸) Дальше уточнення: "Даёт ли филология малейшие основания поддерживать гипотезу г. Погодина и г. Соболевского о галицко-волинском происхож-

ждении малоруссов? Разбор общих историко-филологических данных и обзор письменных памятников старокиевских. Оттиск из журнала "Киевская Старина". Киев, 1904.

⁹) Див. Науковий збірник, присвячений проф. М. Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої праці в Галичині, Л. 1906.

¹⁰) Изв. Отдел. русск. языка и словесн. за 1906 р., кн. 3.

¹¹) Навіть серед дуже шанованих філологів, — писав А. Кримський, — можна знайти чималу кількість осіб, що визнають за українською мовою не меншу давність, ніж за будь-якою слов'янською мовою. Не дивно після цього, коли нефілолог Погодін вважав, що дві мови, які так різко відрізняються одна від одної, як українців і великоросів, повинні були виникнути до початку історичного життя Русі: етнографічні особливості племен українського і великоруського ще більше переконували Погодіна в його думках, що це були два самобутні племена". Він твердить, посилаючись на Ягіча ("Четыре палеографические статьи". ИОРЯС, 1884, т. 33, ч. 3), що в Києві в XII-XV ст. говорили українською мовою, хоч з деякою різницею від Волині і Галичини. "Филология и Погодинская гипотеза", 3-4.

¹²) Напр., А. Кримський, знаючи до деталей історичну морфологію української мови, робить слушне зауваження О. Колесі, який у фразі "и собравшася пакы народи" звук и замість нібито ы вважає діалектним явищем, яке нібито характеризує давні пам'ятки південноруського походження. Насправді це и стоїть на місці, як закінчення називного множини. Звук ы стоїть лише в знахідному відмінку множини. А. Кримський звернув на це увагу й зауважив О. Колесі. Там же, VII.

УВАГА!

УВАГА!

Усім зацікавленим нашим красним письменством пропонуємо купити книжку

Володимира Винниченка

"СЛОВО ЗА ТОБОЮ, СТАЛІНЕ!"

(Політичні концепції в образах)

РОМАН.

Редакція і вступна стаття Григорія Костюка. Мистецьке оформлення Якова Гніздовського. Видання Комісії для вивчення й охорони спадщини В. Винниченка Української Вільної Академії Наук у США.

Книжка у гарній твердій оправі і на доброму папері, 374 сторінки. Ціна 6 дол.

Замовляйте в Академії або у в-ві "Нові дні":

Ukrainian Academy

206 West — 100 Street

New York, N.Y. 10023, USA

¹³⁾ В. Розов. Трилогія А. Кримського, 147.

¹⁴⁾ Див. Ягич. Четыре палеографические статьи (Сб. ОРЯС, 1884, т. 33, ч. 2. Також "Критические заметки". Сб. АН 1889, т. 46, ч. 4).

¹⁵⁾ А. Крымский. Филология и Погодинская гипотеза, 10-11.

¹⁶⁾ А. Крымский. Филология и Погодинская гипотеза, 31.

¹⁷⁾ Це такі пам'ятки: Пандекти Антіоха XI-XII ст., Мстиславова євангелія XII ст., Юр'івська єв. 1119-1128 рр., Юр'івська грамота 1130 р., Успенський збірник XII-XIII ст., Арханг. єв. XII-XIII ст., Рум'янцівська Ліствиця XII-XIII ст., Сказання Іполіта об антихристі XII-XIII ст., Оршанська єв. XIII ст. і Триодь новгородця Мойсея Киянина XII-XIII ст.

¹⁸⁾ А саме: Київський псалтир 1397 р., Євангелія 1411 р., Вкладний запис кн. Долголдата Долголдатовича 1427 р., Духівниця кн. Андрія Володимировича 1446 р. та Грамота київ. князя Семена Олельковича 1459 р. В цих пам'ятках А. Кримський не знайшов особливостей української мови.

¹⁹⁾ Kwartalnik Historyczny, 1893, в. I, IV.

²⁰⁾ Киевская Старина, 1896, январь, февраль, март.

²¹⁾ ЖМНПр. 1899, апрель, стор. 324-384.

²²⁾ Відзиви вчених про працю А. Кримського були дуже приємні. Напр.: Е. Будде (ЖМНПр., 1899, сент. 170), акад. А. Н. Пипін ("История русской литературы", СПб. 1898, т. IV, 601), акад. А. Шахматов ("Энциклопедический словарь" Брокгауза и Эфрона, 55, стор. 581), проф. М. Грушевський ("История Руси-Украины", Львів, 1898, т. I, стор. 380 і т. II, 1900, стор. 581).

²³⁾ П. Ковалів. Слов'янські фонемі. Нью-Йорк, 1965, стор. 53.

²⁴⁾ Ор. с. 154-155.

²⁵⁾ Там же.

²⁶⁾ Изв. Отдел. русск. языка и словесн. АН, XI, 1906, кн. 3, відб. 8 і далі.

²⁷⁾ Изв. Отдел. русск. языка и словесн. X, 1905, стор. 308-323.

²⁸⁾ В. Розов. Ор. с. 162-163.

²⁹⁾ В. Розов. Ор. с. 171.

³⁰⁾ А. Крымский. Древнекиевский говор, 24-25.

³¹⁾ Записки НТШ, 1907, т. LXXIX.

³²⁾ А. Крымский. Древнекиевский говор, 372.

³³⁾ Він пише, що приблизно за 200 років перед покликанням варягів мова східних слов'ян була мовою єдиною, яка відрізнялась тільки від мови південнослов'янської та західнослов'янської цілим рядом рис.

³⁴⁾ Саме цю єдність схвалюють і радянські мовознавці (Ващенко, Ор. с. 18), тоді як, на нашу думку, це була помилка А. Кримського, який розцінював давній етап історії української мови з позицій офіційної науки.

³⁵⁾ В. С. Ващенко. Ор. с. 19.

³⁶⁾ Мовознавство на Україні за 50 років. Київ, 1967, стор. 411.

³⁷⁾ Порів. П. Ковалів. Лексичний фонд літературної мови Київської Русі X-XIV ст., т. II, 1964.

³⁸⁾ З етимологічних його дослідів взяти хоч би слово "паланиця", яке А. Кримський виводить з укр. пасивного дієприкметника "палений" всупереч М. А. Дикареву, який у своїй статті (Киевская Старина, 1899, октябрь, 31) зближає з гр. палавос "поганський жертovníк, пиріг".

ВСЯЧИНА

167-РІЧНИЙ ЧОЛОВІК

Як повідомляє ТАРС, найстаріший чоловік у світі — 167-річний Шіралі Мислімов нещодавно був зазнав запалення легенів. Але хворобу вже переміг і тепер знову робить прогулянки по горах рідного Кавказу. ТАРС не повідомив лише: чи Мислімов має рідню і яку.

ДЕНЬ РОЗРАХУНКУ

Раз на рік — звичайно це буває на початку осені — рибалки з острова Танегасима (Японія) улаштовують... День розрахунку. Але мова тут не про грошові розрахунки, бо це швидше відплата за зло.

Ці рибалки зумисне розкидають якнайдалі від берега принади — великі кусні риби, найсміливіші з рибалок розтягають металеву сітку ще далі за розкидану рибу.

Чекати випадає не надто довго: за 2-3 години обгороджений із трьох боків відтинок води аж кишить акулами. Тепер рибалкам лишається тільки скріпити сітку міцними дротами і, прив'язавши її до човнів, тягти до берега.

На березі в той час уже чекають родини рибалок, озброєні найрізноманітнішою зброєю — хто що має — баграми, сокирами, колунами, списками й починають мислити — знищувати акул — морських розбишак, найбільших злочинців і заклятих ворогів рибальського населення.

Валко Рен-М.

У США 500 ОСІБ ЗМІНИЛИ СТАТЬ

Як не дивно, але це факт. За останні шість років ув Америці аж 500 душ піддали себе хірургічній операції й стали людьми протилежної статі. Але на цьому ще не кінець, бо сотні осіб уже записалися на чергу, щоб і собі стати людьми іншої статі. Диво?... Ніяке це не диво, а нормальне явище: природа в своїй мудрості зробила помилку: озброїла людину замість однією статтю — двома. Тож ліпше вже бути жінкою, ніж чоловіко-жінкою чи жінко-чоловіком...

Тло.

"Є"

Читає, побачивши такий заголовок статті, здивується: що воно таке — оте "Є"? Тим то я мушу зразу пояснити значення такого заголовку. "Є" — то мовна пошесть, що охопила українську літературну мову. Що не візьмеш тепер до рук — чи українську газету (і то особливо, а буває й книжку), чи навіть такий славний гумористичний журнал, як "Лис Микита", без якого, через непривабливість тепер наскільки обставин, важко собі уявити життя, то те "є" так і лізе в очі, як настирлива муха, чи навіть якась отрута. Особливо те "є" з орудним відмінком.

Ще 1926 року якось запитали проф. Є. К. Тимченка, чи можна вживати "є" з орудним відмінком. І ось проф. Тимченко відповів на це дослівно так: "Хто в своїх писаннях вживає "є" з орудним відмінком, той — неграмотна людина".

Ой, лишенько! — доводиться тепер викрикнути. Виходить, що ціла Україна тепер неграмотна. І тут на еміграції, і в виданнях советських українських, на кожному кроці ми бачимо те "є" з орудним відмінком. Чи не нагадає це нам анекдоту про прапорщика, що тільки він один іде "в ногу", а вся рота не йде "в ногу"? Проте не думаю, щоб у даному разі можна було б прирівняти проф. Тимченка до прапорщика щодо "є" в нашій мові. Проф. Є. К. Тимченко незаперечний авторитет в українській мові, її дослідник і великий знавець. Із його друкованих наукових праць маємо окремі чималенькі книжки на кожний відмінок — іменний, родовий, давальний, причинний, орудний і місцевий (їх кожний може побачити в публічній бібліотеці в Нью-Йорку на 5 Ave., 42 вул.). Не пригадую тільки, чи є окрема книжка на зовній відмінок. Мабуть, таки нема. Свого часу всі прислухалися до голосу проф. Тимченка, автора сили-силенної філологічних праць і автора першого історичного словника української мови. Ясно, що анекдот про прапорщика тут ні до чого. Треба подумати щось інше про цю біду, про цю пошесть української мови.

Хай кожний українець, що бере в руки перо, пригадає собі перші шкільні кроки мовної науки, як учні перших клас середньої школи робили граматичний розбір (аналізу) прочитаного якогось речення чи мовного періоду. Поділ на головне речення, підрядні речення, де підмет, а де присудок, де додаткові слова, і на які питання вони відповідають. Засвоювали собі, що підмет обов'язково має бути в іменному (називному) відмінку, а речівник (іменник), якщо він входить до присудка, має бути в причинному відмінку. І ось, пригадавши це, візьмемо дуже часто вживане тепер речення: "Правдою є, що...", і побачимо, що тут підмет стоїть не в іменному відмінку, як йому належить, а в орудному.

Це "є" так уїлося тепер у плоть і кров не твер-

дих в українській мові українців, що вони автоматично, за хворобливою інерцією, ліплять його там, де воно непотрібне. А де воно потрібне, не дають при ньому причинного відмінка, а ставлять орудний. Проте, здебільшого в таких випадках треба застосовувати українську стилістику, його уникати, або ж ставити тільки там, де воно потрібне.

Ось хоч би такі речення: "Я є інженер", "Це є книжка відомого професора", "Це є дуже докладна біографія". Спитатися б, для чого в цих реченнях "є"? Це не англійська чи якась інша європейська мова, а українська, і те "є" в тих реченнях зовсім непотрібне: "Я інженер", "Це книжка відомого професора", "Це дуже докладна біографія". Чи чув хто в народі, щоб селянин сказав: "Я є селянин". І не вчившись по високих школах, він скаже: "Я селянин". А взяти І. Франка: "Я син народу, що вгору йде!..."

То приклади найпростіші, де "є" зовсім непотрібне. Тим часом є складніші речення з тим непотрібним "є". Я маю їх багато, виписаних із різних друкованих органів. Годі їх усі виписувати тут. Люди пера так якось звикли з тим "є", що й не помічають, як воно потворить мову та зрушує її народну милозвучність. І мене дивує, чому наші мовознавці мовчать і не звертають на це уваги. Та ба! Навіть у них можна побачити сліди цієї пошесть. Я не скрізь буду позначати, звідкіль взято те чи інше речення. Гадаю, що автори самі пізнають себе в них. Ось приклади: "...к" з давальним відмінком не властивий українській літературній мові, а переважно є властивістю діалектної мови". 2. "...іменник висловлює поняття, що або є частиною цілого, або частинами розподіляється".

Маємо чимало способів, здебільшого стилістичного порядку, до того, щоб уникати застосування того "є" в його неприродній для української мови позиції. Коли викидатимемо те "є", то тільки прислужимось українській літературній мові. Попробую подати ті способи, як уникати того "є", що їх вироблювано й застосовувано в 20-их роках у Києві, із ствердженням наших тодішніх мовознавців, зокрема Тимченка, Ганцова, Голоскевича й інших, під час заходів до нормалізації української літературної мови.

Перший спосіб найпростіший. Це видно з перших поданих прикладів із "є". У таких випадках просто це "є" не вносити в речення.

Другий спосіб із допомогою займенників "той, та; те", чи "цей, ця, це". "Головною особливістю тієї машини є, що вона має так зв. безпосередній діалог (? — К. Т.) — між людиною і ("й" — К. Т.) обчислювальною машною" ("Свобода") — Головна особливість тієї машини та, що вона має... і т. д. "Венера не є зіркою, яка випромінює

світло, вона тільки..." ("Нотатник") — *Венера не та або не така зірка, що випромінює світло, вона тільки...*

Третій спосіб із дієсловом "становити". "В ("У" — К. Т.) Східному Пакистані, що є східною частиною Бенгалії..." ("Свобода") — *У Східному Пакистані, що становить східну частину Бенгалії.*

Таких випадків, що надаються для слова "становити", дуже багато. Ось хоч би навіть у вже поданому раніш прикладі про "к" з давальним відмінком. Чи не ліпше так сказати: *"...к" з давальним відмінком не властивий українській літературній мові, а переважно становить властивість діалектної мови!*

Четвертий спосіб — із дієсловом "правити". "Зразком першого підтипу є ЗДА, де..., зразком другого підтипу є Британія" і далі "..., де власником капіталу є держава, яка не є обмеженою правом і незалежним судом" ("Вільна Україна") — *За зразок першого підтипу правлять США, де..., за зразок другого підтипу — Британія. А оте далі: "..., де власниця капіталу держава; зона не обмежена правом і незалежним судом.*

Нарешті, по-різному стилістично конструюючи речення, можна ще багато віднайти способів, щоб не потворити мови отим "є". Треба тільки завдати собі труда подумати.

Ось із зовсім свіжих чисел газети "Шлях перемоги": "Сотні осіб з різних прошарків українського суспільства є викликувані органами КГБ на допити, задержувані по кілька днів". Хіба ж це українська мова?! Мені здається, що навіть малограмотний іще учень перших клас сказав би: *Сотні осіб із різних прошарків українського суспільства викликають органи КГБ на допити й затримують на них по кілька днів. Або: прикрим є, але ніде правди діти — ...". А чому не сказати: Прикро, але ніде правди діти!*

Я коротко виклав те, про що можна було б сказати ширше, подавши більше з виписаних у мене прикладів. Але я пристосовувався до газетної чи журнальної статті, і через це обмежився небагатьма прикладами з того, як люди потворять українську мову отим "є". Тепер слово за мовознавцями. Може, вони спробують скритикувати проф. Тимченка та інших мовознавців 20-их років. Не думаю, щоб наші теперішні мовознавці могли сказати так, як дехто на такі чи інші мовні зауваги каже: "Мова росте, то..."

Мене нема чого критикувати; я не своє подаю, а те, чого мене навчили добрі мовознавці. А я, як ретельний і уважний учень, вивчив те, що мені дали вчителі, і тепер хочу передати це іншим.

Від редакції. Не критикуємо, а просили й просимо Вас, Костю Тимофійовичу, подавати нам не тільки такі репліки, а й ширші спогади про Вашу працю над словниками в Києві, про тих, із ким Ви працювали, а особливо про наших мовознавців і редакторів словників, про успіхи і прикри та трагічні моменти тих часів — двадцятих років.

Ми не вимагаємо, а Ви не мусите писати нам науково-лінгвістичних трактатів чи дослідницьких праць: читачі будуть вдячні Вам за доступні

змістом і формою Ваші нариси-спогади, за відтворені Вашою пам'яттю факти, що мають значення й для історії, але можуть піти в небуття, коли їх ніхто не опише.

Грамотний читач зрозуміє цю Вашу репліку, вважаючи її за нотатку на дуже актуальну й болючу тему, за слушну вимогу бити на сполох і рятувати нашу мову від свободи на спотворення її, калічення і знуцання з неї, бо річ же не тільки в "Є". Як би ми з Вами не боролись проти нього, а оте "Є" було й буде ще довго стирчати там, де його не треба, мало воно й матиме ще довго свободу каляти задрукований папір, що часто називається в нас часописами і навіть претенсійними виданнями, включно з тими, що ставлять і своє слово ніби на сторожі... Але мовчати не сміємо!

Мовознавці також зрозуміють Вас, Костю Тимофійовичу: не будуть критикувати Вас, що Ви не вичерпали проблеми, якої Ви не ставили перед собою. Ви вказали на одну проблему — і за це Вам спасибі. Разом із Вами ми дуже хочемо, щоб і на цю саму тему (про "Є") озвались наші мовознавці і поставили авторитетно точки над і, де саме те Є вже непотрібне, а де було й буде потрібне чи де його можна вже не вважати за недоречне. А як озвуться на цю тему, то не боронимо їм і на інші писати. А писати не тільки про те, що так чи що не так у наших виданнях, а й про те, що можна ще і як саме зробити, щоб наша мова не була жертвою нашого, даруйте на слові, сумнівного патріотизму.

ДО УВАГИ ШАНОВНИХ ЧИТАЧІВ "НОВИХ ДНІВ"

Українське Православне Братство св. Володимира в Торонто перевидало рідкісну тепер працю проф. Д. Дорошенка "Православна Церква в минулому і сучасному житті українського народу".

З неї ви, дорогі брати й сестри, довідаєтесь яким великим скарбом для українського народу протягом його тисячолітньої історії була Українська Православна Церква.

Розвитком своєї багатовікової культури наш народ значною мірою завдячує своїй Церкві, яка з її численними монастирями та славною Могилянською Академією була невичерпним джерелом тієї культури.

У часи лихоліть наша Церква не залишала наш народ, ділила з ним горе й скріплювала його дух до дальшої боротьби.

Беручи до уваги такий глибокий зміст цієї цікавої книжки, наше Братство, перевидавши її, закликає наших православних братів і сестер набувати цю книжку, уважно її прочитати та заохотити свого сусіда, особливо такого, що стоїть осторонь від нашого церковного життя, ознайомитись із її змістом. Ціна книжки \$1.50.

Українське Православне Братство
св. Володимира
404 Bathurst St., Toronto 2-B, Ont.

"СКОВОРОДИНЦІ"

(Закінчення. Див. початок у ч. 275)

І ось, як той Тарас перед Брюловим, опинився й я з своїми малюнками перед самим Довженком. Роліо Сошенка відіграв у моїй долі Петро Сващенко (Лісовий). Довженко приглянувся до мене, потім почав розглядати мої малюнки. Там була копія з голови Венери, голова мого дядька Семена, змальована з натури, натюрморт "Глечик з кухликом", український краєвид... Копію "Венери" Довженко не похвалив. "Це нічого не дає. Інша справа — малювати статую з натури. Так само й цей краєвид. З якої це книжки?" — "Це з натури", — відповів я неспіло. — "З натури?" — здивувався Довженко. — З якої? Де це так?" — "У Деркачах. Я побачив це при заході сонця, а потім прийшов додому й дома намалював". — "Ага, от бачите, я так і знав, що таки не з натури, а з пам'яті. А пам'ять не все затримує. Ось ці дерева. Вони тут суцільно зелені. А око художника бачить в зеленому дереві безліч кольорів. Не тільки різні відтінки зеленого, а й десь трохи блакитного, рудуватого і т. д. Треба пензлем орудувати не так (провів він зліва направо, а потім згори вниз), а ось так (провів він пензлем від себе до полотна, зробивши на ньому один невеликий мазок). Ось такими мазками й треба ловити відповідні до натури кольори. Ось дивіться сюди, на білу сорочку цього чоловіка (там сидів якийсь молодий художник). Ми кажемо "біла сорочка". Але для художника вона не біла, вона грає різними кольорами, рефlekсами оточення й освітлення. Ось тут, бачите, вона синювата, а тут трохи зеленуватого, а з цього боку фіялкова. А звичайні люди кажуть "біла сорочка", і ви її малюєте суцільно білою!

Це був мій перший справжній урок малярства — зі слів Довженка (Саша). Потіхою мені було лише те, що натюрморт "Глечик з кухликом" сподобався невідомому художникові в "білій-небілій" сорочці, а голова дядька Семена сподобалася й Довженкові. Щождо мого бажання вчитися, то про це, виходить, Довженко поговорить з якимось там професором Харківського художнього інституту.

З цим я й пішов від Довженка. Після цих зустрічей із Сващенко і Довженком я ще більше задумався над своїм майбутнім і над своєю долею. Куди ж мені йти? Яку дорогу собі вибрати? І почав я думати тоді так: а може мій батько мав рацію? А він часто мені казав: "З книжок і малювання хліба не їстимеш"... Бути художником або поетом — приваблива річ, але треба ж думати й про те, з чого будеш жити. І мав я ще жагу здобути вищу загальну освіту, а в художньому інституті навчув тільки малювати. Саме в час таких роздумів я дізнався про можливість

вступити до Педтехнікуму ім. Сковороди, позв'язкий я проходив, прямуючи до Наркомосу.

До Наркомосу я мав протекційну записку від П. Лісового — до якогось там його приятеля. Це було саме тоді, як Наркома освіти Ол. Шумського знято, і в Наркомосі був якийсь напружений і тривожний стан, а того Сващенко приятеля-українця в Наркомосі вже не було. Прийняв мене службовець іншої національності, до якої радянська влада й партія мали тоді більше довіря. А цей службовець, замість сприяти мені за протекцією (записка), чомусь обурився й розгнівався. Взяв він ту записку й пішов кудись доносити і скаржитись... Зазнавши невдачі з протекцією, я остаточно вирішив подати заяву про вступ до педтехнікуму.

До цього остаточного рішення в моїй межовій ситуації цього часу привели мене не лише згадані міркування вибору практичної професії і бажання здобути загальну вищу освіту, а й той романтичний народницький ореол, яким була оповита професія народнього вчителя в моїй уяві. Ця уява була зформована насамперед образом Сковороди і того мого вчителя, про якого я вже згадував.

...Які ж були підстави називати такий радянський учбовий заклад, як мій педтехнікум, "кублом українського націоналізму"? Очевидно, названо його ім'ям Г. С. Сковороди не випадково. Культ Сковороди для старшого покоління української інтелігенції на Слобожанщині, зокрема в Харкові, був тоді сильний. Звідси, мабуть, і протяглася нитка цього культу в стіни педагогічного технікуму, закладеного десь на початку 20-х років у Харкові. Склад викладів цього педтехнікуму був дібраний із старшої генерації української інтелігенції, яка більшою чи меншою мірою брала участь в українському русі як до революції, так і під час української національної революції 1917-20 років. Які настрої мала ця генерація й за радянських часів, скаже ось такий факт. Якось на лекції української мови, яку вів Федір Пущенко, студентки помітили, що він носить жовтсблакитну краватку. Почали, посміхаючись, перешіптуватись. Це помітив наш викладач і, теж посміхаючись, сказав: — Так! Національний колір...

Недавно, перегортаючи книгу С. Підгайного — "Українська інтелігенція на Соловках" — я натрапив на це ім'я: Федір Пущенко. На підставі опису прикмет і поведінки цього в'язня Соловків я пізнав: він!

Українську літературу викладав нам Андрій Панів — відомий тоді радянський поет, але з подібною ж долею. Тоді ми ще користувалися підручниками з української літератури і Возняка й Грушевського. Світову літературу викладав

Ізотів. З цим прихильником моїх поезій теж недавно "зустрівся" я на сторінках якогось журналу, де була згадка про його місце теперішнього перебування. Чи потрібно називати?

Про склад студентів педтехнікуму можна судити по мені. Були тут недовчені гімназисти, бо гімназії радянська влада позакривала. Старшокурсники, очевидно, брали активнішу участь в українській національній революції, ніж я. Напевне знаю, що були укряюсвіці — члени Української Юнацької Спілки, яка проіснувала деякий час як прибудівка до У КП — в протизагромадженні. Але були серед "сковородинців" комсомольці типу Дмитра Коваленка-Косарика, який був тут секретарем осередку ЛКСМУ і грав роль політкомісара.

При всій своїй ідеалізації "сковородинців", я почував себе в педтехнікумі пасинком. Стипендії я не мав. Не було мені місця і в гуртожитку. Відмовляли тому, що я мешкав "недалеко" від Харкова. А це було з п'ятнадцяти кілометрів від Харкова Треба було їхати поїздом з години, а тоді йти годину пішки з вокзалу додому

...І все ж як складом своїх студентів та викладачів, так і своїм характером Педтехнікум ім. Сковороди лишив світлі спогади і враження. Пов'язані вони головним чином з літературою. Крім усього іншого, Харківський педтехнікум славився своєю літературною традицією. Тут завжди були свої поети й письменники. Багато з них стали відомі потім для всієї України. Парторгом комсомольського осередку був у нас Сава Божко, який часто виступав з доповідями на студентських зборах. Тут починав свою письменницьку діяльність Дмитро Косарик (Коваленко). Сковородинець Іван Ковтун уже тоді здобув собі літературне ім'я як талановитий гуморист Юрій Вухналь. Подавав великі надії новеліст Микола Дукін. Його новеля з учительського життя, надрукована в журналі "Плужанин" під назвою "Матіоли", починається надзвичайно яскравим імпресіоністичним акордом: "Теплі губи дівчини на траві університетського саду"... Цей початок завжди лишився в моїй пам'яті й зараз пахне мені нашою студентською молодістю.

Моя літературна діяльність в педтехнікумі була єдиним способом виявити себе, і лише цим я лишився в пам'яті "сковородинців". Початок був нещасливий. На мій перший вірш "Рояль", який я подав до стінної газети "Кузня", була коротка відповідь: "Не піде. Ідеологічно не витримане". Але це мене не спинило, і я постійно виступав на літературних вечорах із своїми поезіями разом з уже визнаними тоді поетами. На мене покладали надії "молодняківці" — як на того, хто продовжить літературну традицію цього навчального закладу. ...І коли ми вирушили цілим курсом у мандрівку по Україні, а саме маршрутом Харків — Київ — Дніпром до Канева на могилу Т. Шевченка, далі Дніпропетровське і на дубах через Дніпрові пороги на будівництво Дніпрельстану, а потім степом до заповідника Асканія Нова, то мені, як письменникові, доручено вести літературні записи з нашої мандрівки. Літератур-

ний репортаж з цієї мандрівки потім став матеріалом для моєї поеми "В дорозі". Тоді вже не було в педтехнікумі такого суворого цензора, як Дмитро Коваленко-Косарик, і моя поема "В дорозі" була вміщена в журналі "Почин" — в стінах Педтехнікуму ім. Г. С. Сковороди. А було в цій поемі ще більше такого, що з позицій такого блюстителя, як Дм. Косарик, заслуговувало оцінки "ідеологічно невитримане".

Це була моя перша мандрівка по Україні. Досі я був лише в Харкові. Україну уявляв за Гоголем і Шевченком, а також з історичних праць. І ось тепер передомною був шлях до головного центру нашої історії — Києва. Далі Дніпро, про який я читав у Гоголя, у Шевченка, "Рече та стогне" якого було найпопулярнішою піснею того часу серед нас.

Назва моєї поеми "В дорозі" була не лише переспівом нашої мандрівки, але й метафорично означала історичний шлях України від давнього минулого до нашого часу. Як би я хотів мати цю поему тепер у своїх руках, щоб згадати свою поетичну молодість! Пригадуються лише уривки. Це була поема про "сковородинців", які їдуть у мандрівку по Україні, бо це ж вони "в медвежі закутки освіти понесуть". Поїзд уже десь у полтавських степах, мої герої "сковородинці" вже поснули, а я стою біля вікна і спостерігаю степ у місячному сяйві теплої української ночі. Уперше бачу оспівані Шевченком могили, у пам'яті виринають рядки з Шевченка: ...За байраком байрак, а там степ та могили. Із могили козак встає сивий, похилий..." Пізніше в моїй поемі це вилилось такими рядками:

У темнім небі зорі... зорі...
Від мого серця їм привіт.
Вони одні незмінно зб'яють
Глибінь віків, безодню літ.

Я поринаю думками в далеке минуле, згадую Запорізьку Січ, гетьманів. А потім ідуть рядки, які й тепер пам'ятаю:

А що це там? Мара в очах?
Чи може їх нащадки?
Махно... Петлюра... Болбочан...
Гетьман. Отаман. Батько.

Не все з цієї поеми я міг би сьогодні тут, на еміграції, передрукувати. Тут я був би сам собі цензором. Радянська сучасність 20-х років подана в цій псемі з тодішніх радянських позицій — у поєднанні з елементами традиційного українського національного світогляду. Яскраво це виявилось і в поезії В. Сосюри. Символічно зміну образів України Сосюра передав словами:

Вмира Марія. Вмерла Іна.
Хрестом упали на траву.
Індустріальна Україна
Зміня Вкраїну степову.

Після поеми "В дорозі" за мною остаточно

закріпилася слава поета. Я читав її на випускному вечорі — і цим назавжди запам'ятався серед "сковородинців" молодших курсів, які виряджали нас у життя — нести освіту в "медвежі закутки" нашої республіки. Після року вчителювання, повернувшись з Уманщини до Харкова, я зустрівся з гуртком студентів. Вони йшли назустріч мені з таким настроєм, як недавно ще йшов я — назустріч тим поетам, що приходили до нас, а серед них і В. Сосюра...

Мандрівці в молодість немає кінця. Закінчення педтехнікуму і перший рік учителювання стали темою літературного нарису, який був надрукований у журналі "Молодіяк". Редактор журналу Павло Усенко так похвалив цей нарис, що я вирішив розгорнути його в цілу повість про "сковородинця" та його педагогічний і громадський досвід першого року вчителювання. Це мала бути повість про молодого радянського вчителя нової формації. Повість здав у видавництво, де я вже працював як літературний консультант журналу для шкільної молоді. Але на цей раз мені зовсім не пощастило. Це був час несамовитого сталінського терору і боротьби з українським націоналізмом. При мені "взяли" директора видавництва Єзерського, редактора Гриця і багатьох познімали з праці. На мою повість подано дві так звані закриті рецензії — із звинуваченням автора в українському націоналізмі. Коли я почав допитуватись, у чому ж той націоналізм виявився, редактор П. Горбенко, доля якого вже також була вирішена зняттям з праці у цьому видавництві, без вагання й рішуче мені відрізав: "Та ви ж пишете про "сковородинця"!"" Такою відповіддю я був просто ошелешений. — Так, мій герой "сковородинець". А хіба це націоналізм? — Так, тепер це націоналізм! — була відповідь редактора.

УВАГА!

УВАГА!

ЧИТАЧІ В ТОРОНТО
ЗАМОВЛЯЙТЕ ОПАЛОВУ ОЛИВУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ФІРМІ

**ALASKA FUEL
LIMITED**

425 Jane Street — Toronto 9

Нашим клієнтам безплатно чистимо печі
й гарантуємо безплатну цілорічну обслуговування печей.

НАШ ТЕЛЕФОН: 766-3040

С. РИНДИК

ПРАВДА

(З жидівського фолкльору)

Абрум у наймах звікував:
У крамі — в праці і покорі.
А потім вигнали його,
Як дні прийшли старі і хорі.

Пішов до рабина Абрум,
До мужа правди і закону,
Поніс йому свою біду,
Свою голодну, безборонну.

"Трудивсь я, ребе, все життя,
"Від ранку раннього до ночі,
"Віддав купцеві геть усе —
"Здоров'я, сили, слухи, очі,
"Тепер він викинув мене,
"Як ту непотріб негодячу,
"Хоч долі кращої я варт
"За службу чесну і трудящу."

Подумав рабин, погадав,
Що-кожне слово зважив двічі
І твердо, з притиском сказав:
"Ти правду кажеш, чоловіче".

Абрум пішов. Прийшов купець,
Приніс покору низьковклонну
І так промовив, так сказав
До мужа правди і закону:
"О, ребе мудрий! Сам Господь
"Ласкавий був до мене дуже
"І дав мені жидівський склеп,
"А не притулок для недужих.

"А в склепі шарварок і рух,
"Потрібні ноги, руки, плечі
"І зовсім не потрібні там
"Діди і стогони старечі".

Подумав рабин, погадав,
Що-кожне слово зважив двічі
І твердо, з притиском сказав:
"Ти правду кажеш, чоловіче.
Купець пішов. По нім зайшла
Ревека, рабина дружина.

"Я чула", каже, "як отут
"На-двоє бабка ворожила.
"Тепер казатимуть жиди,
"Що рабин їх у блудах блудить,
"Бо що є правда, не збагне,
"І де та правда, не розсудить".

Подумав рабин, погадав,
Розважив ще раз кожную раду
І твердо, з притиском сказав:
"І ти, Ревеко, кажеш правду".

ЛЕСЬ, ТА НЕ ВЕСЬ

У київському видавництві "Мистецтво" ви-йшла цікава книжка за редакцією народного артиста СРСР В. С. Василька: "Леся Курбас" (360 стор., тираж 10.000). Це збірка спогадів сучасників про найталановитішого українського режисера модерного театру, цього творчого велетня Розстріляного Відродження. Спогади написані тепло і майже щиро, вже самі заголовки говорять про мету авторів вернути майстрові його велике ім'я: Борис Балабан — **На науку театральному потомству**, Мар'ян Крушельницький — **Мій учитель філософії мистецтва**, Михайло Верхацький — **Скарби великого майстра**, Ханан Шмаїн — **Режисер, педагог, учений**. Іван Мар'яненко в своєму спогаді, наприклад, пише: "Я вважаю, що до Курбаса у нас були талановиті актори, були режисери, наші корифеї, але грамоти мистецької, театральної на Україні не було. Грамота з'явилася разом з особою й роботою Курбаса"¹).

Всі ці великі українські мистці працювали разом з Курбасом і були свідками його творчих дерзаних, його мистецьких успіхів і його трагедії. Щирість відчувається в словах великого художника-декоратора Анатолія Петрицького: "Я не знаю, що робив би Олександр Степанович, якби був живий. Думаю, що робив би шедеври мистецтва, якими пишалися у всьому світі. Я в цьому переконаний"²).

В книзі зібрано спогади 38 відомих діячів мистецтва і літератури, і вона читається легко й цікаво. Проте великий Курбас представлений тут потомкам не на весь його зріст. Читаючи, маєш враження, що у майстра вибито ґрунт під ногами, на якому він стояв у мистецтві і житті, і він стоїть хитаючись. В основному книга дає позитивне насвітлення, але позбавлено Леся його української душі, розлучено його з національною культурою, наголос зроблено на радянський театр, не на український ренесанс і не на репертуар, у якому Леся Курбас зробив епоху в новому українському театрі ("Народній Малахій", "Мина Мазайло", не "Джінні Гігінс" та "Маклена Граса"). І, розуміється, нічого не згадано про нагінки, цькування і знущання, наругу, заслання і смерть великого майстра. Коротше — Леся, та не весь.

Олександр Степанович Курбас вірив в історичну роль своєї національної культури, він через театральну майстерність вів місійну роль для національного пробудження народу, щоб позбутися комплексу неповноцінності супроти російщини ("Мина Мазайло"). Його "Березиль" був передовим театром країни, а щодо новаторства "європейськості" не тільки не був меншим від тодішнього театру Меєрхольда, але й перевищував його, маючи твердий український театраль-

ний хребет. "Березиль" не мавпував Москву, а творив своє національне і високоартістичне мистецтво, театр у своїх досягах не поступався Москві, а, навпаки, в дечому її перевершував³).

Твердження народного артиста СРСР Василя Василька в передмові, що "коли в постанові Курбаса п'єса "Народній Малахій" залунала зі сцени на повний голос — стала ясною її політична шкідливість", звучить не тільки наївно, але й неправдиво. "І режисер був винен у цьому не менше, ніж драматург", — продовжує Василько, — "ніхто в театрі не помітив ідейної ущербності твору, його шкідливої націоналістичної концепції". Невже й аж такий артист, як Василько не розуміє, що "Мина Мазайло" і "Народній Малахій" були найкращими постановками Леся, які сколихнули вдумливу верству народу і заставили думати приспаних? Ідея твору, що тільки божевільний (Стаканчик) може вірити у "всесвітні голубі симфонії" комунізму, що реальність рачийського життя і теоретичне реформаторство Малахія — речі протилежні, що той, хто повірить у "голубії мрії", принесе революцію, — загине (як Малахій), ця ідея прозвучала на всю Україну життєво і мистецьки правдиво зі сцени "Березоля". Василько пише: "Партійна критика нищівно розгромила твір Куліша, а упертість Курбаса, який намагався довести свою правоту, завела його на манівці дальших помилок"⁴).

Так само трактує Василько й другий шедевр "Березоля" в постанові Леся Курбаса. А проте це та п'єса, що розбудила приспаний російщиною міщанський Харків, ба навіть і Київ. Відгомін про "Мину Мазайла" прокотився по Україні. І в цьому заслуги як Куліша, так і Курбаса. "Леся Курбас — пише І. Кошелівець — це імунітет проти рабського схилення перед російщиною, вільний від отрути російської імперськості"⁵). Цього всього ми в книзі Василька, звичайно, не можемо бачити. Натомість його передмова, левою перегукуються з давнішими писаннями О. Борщагівського, що "націоналіст Курбас і його "шкілка" ігнорували зростання і розвиток радянської української драматургії, охоче звертаючись до послуг націоналістичних писак, а найбільше силкувалися охоронити свій театр від впливу передового російського театру і драматургії братерської російської республіки"⁶). А знецінення великого М. Куліша межує з заявою Гната Юри що в свій час писав: "М. Куліш виявив чужі, ворожі націоналістичні погляди і, зійшовши на манівці, не створив ні одної більш-менш заслуговуючої на увагу п'єси"⁷).

Думаю, що понад І. Кочергу і М. Куліша українська новітня драматургія не має нікого. Натомість у книзі Василька багато місця відведено постановкам "Джінні Гігінс" Сінклера та

"Диктатури" Микитенка, чим затушовано справжні, притаманні Курбасові і "Березолеві" мистецькі шедеври українського відродження.

Реабілітований нині Микитенко в трагічні роки (після 1937 р.) був витиснений покійним уже Корнійчуком і після світлого сузір'я в українському театрі Куліша й Курбаса останні п'ять років перед війною їхнє місце пробували зайняти Корнійчук і Юра. Проте вони стояли на надуманих і фальшивих засадах т. зв. соціалістичного реалізму, звідси в театральній продукції цієї пори п'єси штампувались пропагандивні ("Правда", "Загибель ескадри", "Богдан Хмельницький". В останній п'єсі, де все зводилось до "возз'єднання", роллю князя Трубецького грав у свій час в Київському театрі ім. І. Франка автор цих рядків). Пропагандивно-фальшиве не може бути мистецьким. Хіба ж можуть ці речі дорівнювати "Патетичній сонаті" чи "Народному Малахієві" — творам високо мистецьким і українським? Тут герої — звичайні люди, не обвішані кулеметними стрічками, типу "дайош-берьош", вони революцію сприймають кожен індивідуально, без масової психози. Тут лжегероїв інтелігенції — старичків "професоров Полежаєвих" глядач не зустріне. Пізніше цей відхід героя від соцреалізму виразно виявився у лавреата Пастернака ("Доктор Живаго"), а в останні роки теж у лавреата Нобелівської премії Солженіцина ("В круге первом", "Раковий корпус"). Куліш і Курбас пробували не піти в ярмо у мистецтві (соцреалізм) ще на початку тридцятих років — і розпрощались із життям.

Мар'яненко, Крушельницький, Черкашин — тепер співавтори спогадів, книги "Леся Курбас". Хоч їхні спогади й цікаві, але не все в них згадано. З них трьох ще живий лише Черкашин, і він мусить пригадувати, як у кінці 1933 року по забороні вистави "Маклена Граса", засідала колегія Наркомосу, разом з представниками "Березоля". З акторів були присутні Мар'яненко, Крушельницький, Черкашин. Курбаса обвинувачували у ворожнечі до комунізму, у націоналізмі тощо. Мар'яненко не витримав тих наклепів і боронив свого вчителя, заявивши, що до Курбаса Україна не мала театру в сучасному європейському розумінні. Курбас із вдячністю і жалем звернувся до Мар'яненка: "Мені шкода вашої чесної, посиленої голови. До кого ви тут говорите? До цієї зграї спекулянтів, злочинців і хамелеонів, що нахабно прикриваються іменем пролетаріату? Погляньте на них... Тут мені не смієте заткнути рота, бо я промовляю від імени українського мистецтва, яке ви нищите"⁸). Разом з мистецтвом були знищені і Курбас, і Куліш. Дехто зразу переключився на рейки соцреалізму і вижив, діставши всякі почесті — ордени, депутатство, звання (Ужвій), дехто пішов на заслання, лишившись вірним традиції "Березоля" і його творця Леся курбаса (Гірняк).

В кінці книги про Курбаса зазначено, що "5-го жовтня 1933 р. Наркомат Освіти УРСР ухвалив увільнити Леся Курбаса від роботи художнього

Іван СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

ТУГА

Забутись... не слухать... не чути,
Як хвіртка тужливо скрипить,
Про сміх кукабари забути...
В думках моїх — рідні степи.

Не сірі й сухі, а веселі.
У мариві: ниви і луги,
Бідненькі селянські оселі
Й Дніпрові круті береги.

Десь там моя донечка. Доню!...
Я мрію, що тата ти ждеш,
Ідеш до воріт і долоню
Щитком проти сонця кладеш.

Мене виглядаєш, пташино,
З країн самоти, чужини,
І звук літака чи машини
Тривожить вночі твої сни.

Чи хлібом і сіллям б зустріла?
Чи всилі була б зрозуміть,
І тим б моє серце зогріла
В щасливу омріяну мить?

Твою фотокартку беру я,
Як святість цілую її —
Тим смуток і біль я лікую,
І смуток, і сльози мої.

Прошу тебе, зіронько-доню,
У сні хоч до мене прийди
І теплу ласкаву долоню
Мені на чоло поклади.

керівника й директора театру "Березиль"⁹). А трохи нижче: літом 1934 р., на запрошення Міхоелса, Курбас почав працювати в Держ. єврейському театрі (Москва) над постановою "Король Лір"¹⁰). Видима неправда. Нам відомо, що Курбас був заарештований у Москві 26 грудня 1933 року¹¹), отже не міг працювати в 1934 р. з Міхоелсом. Трагічна була доля й Соломона Міхоелса, великого жидівського актора. В час війни його послали до США зібрати гроші "для перемоги". Він привіз їм 20 мільйонів доларів. Ніхто навіть не сказав спасибі. Гроші Кремль узяв, а "секретар" Сталіна Поскрєбишев спитав телефонічно: "Напишіть нам, скільки ви доларів поклали собі в кишеню замість віддати їх на потреби радянської армії?" Після цього Міхоелса вбила ван-тажна машина в Мінську, що була без номерів, керована військовими. Дівчина, що випалково бачила це, відсиділа 10 років в таборах Карлаганди¹²).

В самім кінці книги про Курбаса знаходимо

лаконічне: 15 жовтня 1942 р. Л. Курбас помер¹³⁾.

"Курбаса реабілітовано, і про нього згадують поза межами УРСР. Ось телеграма, надіслана на вечір пам'яті Леся Курбаса колективом грузинського театру ім. Шота Руставелі: "Колектив театру ім. Шота Руставелі палко вітає і поздоровляє керівників-ініціаторів чудового вечора, присвяченого 75-літтю з дня народження видатного українського театрального діяча, народного артиста УРСР, режисера-експериментатора Леся Степановича Курбаса, славного сучасника дорогих нам художників-режисерів Марданішвелі і Ахметелі. Творчість Леся Курбаса нам дорога. Ми мусимо вивчати багату спадщину Леся Курбаса, великого художника, видатного майстра-учителя, яскравого представника талановитого українського театрального мистецтва... Директор театру, Нар. Арт. Респ. Антадзе, худ. керівник нар. артист. Респ. *Алексідзе*"¹⁴⁾.

Це приємно, але мертвого не воскресиш. Те, що книжка про Курбаса вийшла сьогодні, — це добре, хоч там Лесь і не ввесь. І система, яка нищить, потім реабілітує, потім знову нищить — фактично не змінюється. І це знаємо ми і ті, хто живе там. "Нічого не змінилося, окрім цифр років. Хтось махне чарівною паличкою, і тоді потягнуться вагони Кальнишевських і Курбасів, Драй-Хмар і Хвильових. А потім можна буде все реабілітувати, причепити мертвому ярлик "жертва того-то і того-то, і навіть визнати їх за відомих"¹⁵⁾. Ці слова Михайла Осадчого, написані сьогодні, віддзеркалюють жахливу дійсність.

Якби Курбас жив сьогодні, йому було б 85 років. Ця стаття — маленький вінок на незнану могилу мистця-мученика, прекрасного Леся.

1) Василько, В. С., Лесь Курбас: спогади сучасників, "Мистецтво", Київ, 1969, 360 стор., ст. 303.

2) Там же, стор. 302.

3) Іван Кошелівець, "Микола Скрипник", ст. 199, "Сучасність", 1972.

4) Василь, В. С., *op. cit.*, ст. 33.

5) Іван Кошелівець, *op. cit.*, ст. 243.

6) О. Борщагівський—Сторінки історії, "XX років театру Франка", стор. 114, "Мистецтво", 1940.

7) Там же, стор. 24.

8) В. Хмурій, Ю. Дивнич, Є. Блакитний, "В масках епохи" (Йосип Гірняк), "Україна" 1948, стор. 49.

9) Василько, В. С., *op. cit.*, стор. 347.

10) Там же, стор. 347.

11) Хмурій, В., *op. cit.*, стор. 52.

12) Гендлін, Леонард, "Лицар єврейського театру", Н. Р. Слово, 17. 9. 1972.

13) Василько, В. С., *op. cit.*, стор. 347.

14) Там же, стор. 312.

15) Осадчий, Михайло, "Більмо", Смолоскип, 1971, стор. 55.

ІЗ ГУМОРУ

Порада

— Якщо тебе знемагає бажання вижити ще одну чарку, — радить чоловік приятелю, — згадай про дім, дружину...

— Не допоможе. Коли я вип'ю, мені ніхто не страшний!

Істотне уточнення

Дружина: Чи то правда, що першу машину, яка говорить, винайшов Едісон?

Чоловік: Ні, любя, він винайшов лиш першу машину, яка говорить і яку можна вимикати.

В антикварній крамниці

Купець: Чудова картина! Але хто ці дама і пан у графській кареті?

Продавець: Предки.

Покупець: Чиї?

Продавець: Ваші, якщо ви купите цю картину.

Утішилась

Чоловік прийшов додому з червоною плямою на лобі.

— Губна помада! — вибухнула його жінка.

— Та ні, це кров: ідучи додому, наскочив на авто і розсадив собі голову об радіатор.

— Ну й слава Богу...

Удається та не дуже

У В'єтнамі питають Боба Гопа:

— Як тобі вдається безкарно висміювати президента, сенаторів, міністрів, губернаторів та інших великих шишок?

— Удається? А чому тоді я, як бачиш, раз-у-раз сюди потрапляю?

— Чи чули — Детройт обіцяє випустити наступного року авто, що не знатимуть затруєного повітря?

— З кращим мотором?

— Із щільніше затисненими вікнами.

На світі найсправедливіше розподілене розум — ніхто не скаржиться на брак розуму.

У подружжі чоловік завжди щось пробує довести, але ніколи не має рації, зате жінка нічого не доводить і завжди має рацію.

— Мій чоловік помер відразу після весілля.

— Ото бідолашний, але принаймні довго не мучився.
(За "Лисом Микитою")

Якщо поросятим і дітям даватимеш усе, чого вони забажають, то матимеш гарних поросят і поганих дітей.
(Африканське прислів'я)

УКРАЇНСЬКА ТЕМАТИКА НА АМЕРИКАНСЬКОМУ СИМПОЗІУМІ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

(На підставі ЗВІТУ: COMPARATIVE LITERATURE SYMPOSIUM. Modern
American Fiction: Insights and Foreign Lights. Vol. V. Lubbock, Texas. 1972)

Уже 6-й рік відбуваються при Тексаському технічному університеті в Лоббоку, Техас, симпозиуми порівняльної літератури світу. П'ятий такий симпозиум відбувся мин. року 27 й 28 січня, а наступний скликається на 24-26 січня 1973 р. Перед нами офіційний звіт про 5-й симпозиум, виданий за редакцією проф. Володимира Т. Жили і Венделя М. Ейкока. Цей звіт цікавий для нас, українців, ще й тим, що на 5-му симпозиумі перший раз в американських університетських нарадах наукового характеру була українська тема і доповідачем був український науковець. У цьому є безумовна заслуга професора Володимира Жили, який, зайнявши місце професора в названому університеті, проклав дорогу не тільки українській літературі в бібліотеку цього університету, а й добився гідного місця українській літературі в працях симпозиумів серед передових літератур світу.

Програма 5-го симпозиуму складалася з дев'яти доповідей: 1) Французькі вікна до модерного американського красного письменства (доповідач — проф. Дж. Рів з Університету Півд. Кароліни), 2) Американські короткі оповідання: чужинецькі впливи й паралелі (доповідач — проф. Ф. Інграм з Новоорлеанського університету), 3) Питання про вибір в натуралістичній новелі — Золя і Драйзер (доповідач — проф. Ліліан Форст, в Дармштаті), 4) Майстерність у фікції — Катерина Портер і Джуліо Кортасар (доповідач — проф. Францес Гернандез з Тексаського університету, Ель Разо), 5) Ернест Гемінгвей в українській літературі (доповідач — проф. Яр. Славутич з Університету Альберти), 6) Саул Біллов, як європеєць (доповідач — Д. Гейней з Університету Каліфорнії), 7) Іронічні привиди в американським красним письменстві: лихоліття, божественні, сатири (доповідач — проф. Дж. Гіллеспі Університет Бінгемтону), 8) Безстрашний герой в американських фікціях (доповідач — В. Мек-Дональд з Тексаського техн. університету) і 9) Вільям Стірон і "новітній роман" (доповідач — М. Фрідман, Мільвокі). Я перерахував доповіді, щоб читач мав уяву про обсяг тем симпозиуму. Спинюся лише над темою Яра Славутича.

Славутич підкреслює, що вплив Гемінгвея на українську літературу помітніший, ніж може здаватися. Переклади його творів українською мовою були й є досить популярними, а коментарі критиків і науковців дуже прихильні. Особливо українські поети висловлювали своє захоплення американським письменником, присвячуючи йому свої поезії. Славутич згадає переклади з Гемінг-

вея, що їх зробили Сергій Домазар, М. Пінчевський, І. Драч, Д. Затонський, В. Митрофанов та ін. Він критично аналізує їх переклади, а також їх оцінки Гемінгвея як письменника, висловлені в передмовях до перекладів. Підкреслюючи позитивну сторону їх критики, Славутич звертає увагу на впливи московської державної пропаганди, як неодмінного елементу в працях радянських письменників. Наприклад, один з критиків (Затонський) твердить, що Гемінгвей виріс на творах Толстого, Тургенева, Достоевського й Чехова. Те саме твердить також авторка першої монографії про Гемінгвея — Т. Денисова, але додає, що все ж цей великий американський письменник залишився американцем. Уникнути московської пропаганди український письменник може лише поза межами СРСР — у вільному світі. Зразок цього — оцінка творів Гемінгвея в праці Ігоря Костецького — в альманахові "Хорс", виданому в Регенсбурзі 1946 р.

Правдиву й щирі вдячність Гемінгвеєві висловили українські майстри слова більше в поезії, ніж у прозі. Славутич називає трьох українських поетів під радянським режимом — авторів поезій, присвячених американському письменникові. В. Коротич називає його "скелею" в "болоті". "Болотом" Коротич називає, для догоди московській пропаганді, американський капіталізм. В. Юхимович, вихвалюючи Гемінгвея за великі досягнення, пояснює його "постріл" тим, що його душа "спорожніла", знову ж таки в американському капіталістичному суспільстві. Писали й інші поети в межах України, але їх твори доходили сюди лише у фрагментах. Згадуючи ж мертвецьку руку московського режиму, Славутич протиставить згаданій поезії В. Коротича поезію Микити Мандрика, "українського поета у вільному світі", написану в 1965 році під назвою "Ернест Гемінгвей". У цій поемі Гемінгвея змальовано як великого письменника, пригодника з багатими трофеями від його полювання на диких звірів, "яких убивав без потреби". В день свого кінця він ужив останню кулю для себе, як прощальний поцілунок. Чому? Замість відповіді Мандрика ставить запит: "Невже ж людей пізнання — крапля в келесі життя остання?". Тож, каже Славутич, "Мандрика, в контраст Коротичеві, не винув американське суспільство за смерть його письменника. Коротич був під тиском комуністичного ставлення до Америки". Закінчує свою доповідь Славутич так: "Не зважаючи на всілякі перешкоди (з боку московської диктатури) Гемінгвеєва слава поширюється серед українських читачів. Маючи певну змогу познайомитися з його тво-

ПОХОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ДОІСТОРИЧНОЇ ЛЮДИНИ

9-го листопада 1972 р. американське Національне географічне об'єднання заявило, що в пустелі Східньої Африки знайдено стародавні кістки, фрагменти черепа, з яких реконструювали череп, дуже подібний до черепа сучасної людини. Ці кістки були знайдені в нашаруваннях землі, відкладених близько 2,6 мільйонів років тому.

Доктор Річард Лікі, один з керівників експедиції, вважає, що цей череп може витіснити двох людиноподібних істот, яких вважали представниками первісних стадій розвитку людини: так званого *Homo erectus*-а, який жив близько мільйона років тому, але був менше подібний до сучасної людини, ніж набагато старший із новознайденим черепом, і *Australopithecus*-а — мавпоподібного "чоловіка", тулуб якого був більш-менш прямим і який ходив на двох ногах, а жив 2,5 або 3 мільйони років тому, отже був сучасником істоти з новонайденим черепом.

Доктор Лікі заявив, що цей череп так відрізняється від усіх до цього часу знайдених черепів, що він не вкладається ні в які теперішні теорії про еволюцію людини, а зокрема про еволюцію людського мозку від черепа *Australopithecus*-а до *Homo sapiens*-а (сучасної людини).

Щоб познайомитись із здобутками науки про походження і розвиток людини, варто прочитати книжку професора антропології чикагського університету Ф. Кларка Говела — *Early Man*. Доктор Говелл сам брав участь у багатьох розкопках в Іспанії та Африці, вивчав колекції, зібрані в

рами, вони належно оцінюють їх вартість і захоплюються ними. Разом з тим вони захоплюються самим автором, як героїчною сміливою людиною. Тому що український народ перебував і перебуває в постійній георічній боротьбі за свою свободу, то захоплення героїзмом Гемінгвея є натуральним серед українців".

Звичайно, після кожної доповіді на симпозіумі відбувалися жваві дискусії, в яких, як сказано в звіті, брали участь близько 30 членів панель, а на всіх сесіях було 2060 присутніх.

В українській пресі ми мали огляд лише третьої сесії симпозіумів, що відбулася в січні 1970 р. (надрукований в "Нових Днях" в 1971 р.) на тему "Від сюрреалізму до абсурду". З того часу відбулася четверта сесія (січень 1971), на якій розглядалася творчість Франца Кафки. Як і попередні, ця сесія відбулася під головуванням проф. В. Жили, який очолює міждепартаментний комітет порівняльної літератури. У тій сесії було вісім доповідей, присутніх на сесіях було 2455 осіб. На жаль, огляд цього симпозіуму не був поданий до української преси.

музеях і в місцях розкопок по всій Європі і Середній Азії, а також брав участь у численних семінарах на теми еволюції людини.

Говелл починає свій виклад з часів, "коли предки людини були більше подібними до вивірок, ніж до людей", іншими словами — з часів до 70 мільйонів років тому.

Клімат тоді був теплий, величезні тропічні ліси займали набагато більші простори на північ і південь від екватора, ніж займають тепер. Франція, Німеччина, Південна Африка і всі простори між ними, мали вогкий джунгльовий клімат. Між населенням лісів було багато приматів, формою і розмірами подібних до гризунів, довгохвостих, здатних перескакувати з гілки на гілку і лазити по деревах, шукаючи фрукти, бруньки, пташині яйця і т. ін.

Що ці тваринки мали спільного з нами? Дуже мало — пише доктор Говелл, — хібащо нахил полювати очима, а не носами, а також тримати речі лапами, як це роблять вивірки і сноти. З часом їхній зір посилювався, а маніпуляції лапами змінили їхні лапи з кігтями на пальці з нігтями. Разом з цим збільшилися деякі сфери мозку і розвинулось уміння розпізнавати кольори.

Ці примати жили в тропічних лісах протягом 30-40 мільйонів років і за цей час почали виловлюватись різні види, які все більше і більше ставали схожі на мавп чи людиноподібних мавп. У цьому процесі більшість первісного типу приматів зникла, а з-поміж тих, що вижили, кількість різновидів також зменшилась. В науці прийнято вважати, що мавпи походять від таких видів приматів, що вижили. Процес цей був дуже повільний. Як виявляють розкопки, тільки близько 30 мільйонів років тому появились істоти, які, очевидно, були предками у лінії мавп Старого світу. Мавпи Нового світу, тобто Центральної і Південної Америки, відкололись від стародавніх приматів набагато раніше, ніж мавпи Старого світу і ніякої ролі в еволюції людини не відіграють.

Крім приматів, яких вважають за пращурів мавп Старого світу, знайшли й інших, які мали ознаки людиноподібних мавп. Основна різниця між звичайними мавпами і людиноподібними полягає в будові кістяка тулуба; мавпи можуть рухатись тільки на чотирьох ногах, а людиноподібні мавпи можуть випростуватись і ходити на задніх лапах, що деякі з них часто й роблять. Людиноподібна мавпа має рухливіші кінцівки і плечі, її мозок більший і складніший, ніж у звичайної мавпи. Шлунок, кишки, печінка та інші внутрішні органи розміщені в тілі цієї істоти інакше, ніж у мавпи. Зуби в них також різні.

Із чотирьох людиноподібних мавп — гіббона, орангутана, горилі і шимпанзе — найменше схожий на людину гіббон, а найбільше — шимпанзе і гориля.

У 1930 р. в Кенії знайшли примата, подібного до шимпанзе, який жив 20 мільйонів років тому і мав ознаки мавп, людиноподібних мавп і навіть людини. Ці істоти (т. зв. *Proconsul*) були різних розмірів, деякі були такі малі, як карлики-шимпанзе, а деякі й такі великі, як гориля. Зуби й щелепи цього примата підказують, що його нащадками стали людиноподібні мавпи, але не людина.

Однак того ж року в Індії знайдено верхню щелепу з кількома зубами, а в 1955 р. в Африці знайдено щелепи такої ж істоти. Ця істота жила 14 мільйонів років тому і її щелепи та зуби дуже подібні до людських. Таких щелеп у чотириногих тварин немає. Антропологі надіються знайти більше решток цього примата, т. зв. *Ramapithecus*-а, а тим часом старанно вивчають те, що вже знайшли.

Виявлено, що протягом 10 мільйонів років розвинулось багато людиноподібних мавп. Вони широко розселені по Європі, Азії і Африці, швидко розмножувались і мали багато різних типів. У кінці цього періоду — близько 14 мільйонів років тому — один із них, *Ramapithecus*, почав набувати людські риси і, якщо в майбутніх дослідках не з'явиться відповідніший кандидат, його можна буде вважати за пращура людини, хоч невідомо, наскільки він був подібний до людини: не знайдено ні його ніг, ні хребта, тому не знати, чи він був впрямостанний як людина.

Після *Ramapithecus*-а ніяких слідів людських предків з-перед 10 мільйонів років не знайдено. За цей довгий період сталися глибокі еволюційні зміни в деяких вищих приматів. Появилися нові примати, яких раніше не було. Якось і десь в цей період появились істоти, які почали ходити на двох ногах, що звільняло їхні передні кінцівки для вживання знарядь, і які мали розвиненіший і більший мозок.

У 1924 р. вперше знайдено сліди такої істоти в Південній Африці. Пізніше знайдено кілька подібних черепів, хоч і не цілком таких, і багато інших кісток. Цю істоту назвали *Australopithecus*, її вважали в науці за прямого предка людини. Але тут виникли питання: чому ці примати зійшли з дерев (їх знайдено далеко на півдні)? Чому вони переселились із лісів у відкриті простори? Чому стали на задні ноги? Що сталося з їхніми гострими кликами?

Зійшли вони на землю, як припускають деякі вчені, очевидно, в пошуках їжі. Спроби зійти на землю повторювались мільярди разів і мільярдами тих істот в тисячах місць і в місцях, де жити було краще на землі і де така ситуація тривала століття, і ті, що були найкраще пристосовані до життя на землі, проводили найбільше часу на землі, а їхні нащадки ставали ще більше пристосовані і ще довше жили на землі, не повертаючись на дерева, і т. д.

Процес цей був дуже повільний. Нарешті деякі з них уже ніколи не повернулись до життя на деревах.

Деякі вчені припускають, що вживання знарядь привело до ходіння на двох ногах, а не навпаки,

як досі думали, тобто що людина спершу стала на ноги, тим звільнила рухи, а потім стала вживати знаряддя.

Теорія двоногости, зв'язаної із знаряддям, виникла на підставі спостережень над людиноподібними мавпами, які орудують камінням і палками. Вживаючи знаряддя, вони мусять мати вільні передні кінцівки, а тому стають на задні лапи, від чого розвивається мозок.

Але якщо це так, то *Australopithecus* мусить мати знаряддя, бо він ходив на двох ногах. На жаль, таких знарядь не знайдено, і теорія залишається в такому ж стані, як і теорії, що існували раніше.

Знайдено також сліди людиноподібного примата, т. зв. *Paranthropus*-а.

Якщо цей примат мав масивні щелепи, то він був, мабуть, вегетаріанцем у той час, коли його сучасник *Australopithecus* їв не тільки зеленину, а й м'ясо, вбиваючи маленьких звірів. *Paranthropus* не розвивався, залишався таким, як виник, і становить собою в еволюції сліпий кут, тобто зник, не залишивши нащадків. На відміну від нього *Australopithecus* швидко розвивався, вживаючи знаряддя — палики й каміння. Він дедалі розумнішав, ставав більшим і сміливішим, почав убивати більших звірів — таких, як антилопа, кінь, навіть гіпопотам. Появився він 2,5—3 мільйони років тому, а пів мільйона років тому він уже став схожий на справжніх людей, тому *Australopithecus* — це найстарша істота, яку можна назвати первісною людиною. (Це твердження д-ра Говелла, воно може бути тепер піддане ревізії в зв'язку з новою знахідкою).

В 1890 р. на острові Ява знайдено сліди найстаршої і найпримітивнішої людини — т. зв. *Pithecanthropus erectus*-а (пряму мавпо-людину), а в 1929 р. біля Пекіну знайдено череп дуже подібний до черепа людини з Яви. Через десять років після того знайдено подібні до перших двох 14 нижніх щелеп і до 150 зубів — частини з 45 різних тіл.

Вивчаючи ці рештки, учені відтворили образ цього т. зв. *Homo erectus*-а.

Жила ця стародавня людина близько мільйона років тому, коли насувались льодовики і був страшенний холод. Спочатку була вегетаріанцем, а потім стала їсти м'ясо. Добувала і вживала вогонь. Звідки вона прийшла і як виникла, не вдалось в'ясувати. Ці люди були на Яві в Китаї, Альжирі і, можливо, в Європі. Те, що вони могли жити поблизу самих льодовиків, показує, що вони вміли пристосовуватись до суворого клімату, а це велика перевага над мавпоподібним *Australopithecus*-ом, сліди якого знайдено тільки в теплих місцевостях. Мозок *Homo erectus*-а був більший, ніж у *Australopithecus*-а, але менший, ніж у сучасної людини. Невідомо, чи говорив, але виробляв краще знаряддя, ніж *Australopithecus*, міг убивати великих звірів, жив, очевидно, в печері, а часом, може, і на відкритих просторах. Невідомо, чи одягався, немає ніяких даних про те, чи він мав нахил до мистецтва, чи мав релігію, чи жив родиною. Невідомо навіть, що з ним сталось.

Останні знайдені рештки його були віком 300.000 років.

Сліди цілком іншої людини віком до 100.000 років, отже такої, що жила через 200.000 років після *Homo erectus*-а, знайдено в долині Неандерталь у Німеччині. Єдиний зв'язок між цією т. зв. Неандертальською людиною і *Homo erectus* виявляється у фрагментах черепів, знайдених у Марокко, Франції і Німеччині, які, очевидно, належать до одного типу, але вони інакші, ніж *Homo erectus* чи Неандерталець.

Неандертальські люди появились в Європі перед самим приходом останнього льодовика. Західноєвропейського неандертальця називають "класичним" різновидом. Його череп може вмістити мозок сучасної людини, але має іншу форму. Сплющене чоло, мале підборіддя і дуже випуклі дуги над очними впадинами. Ріст його невисокий (трохи більше 5 футів), але будова кремезна, тіло мускулисте.

Коли лід покрив Північну Європу неандертальці ще там жили, пристосовуючись до клімату. З відкритих місць переходили в печери, очевидно, робили одяг зі шкір, полювали. Їхні еволюційні нахили були дивні: вони ставали примітивнішими, а не навпаки.

35.000 років тому вони раптово зникли, а замість них, так само раптово, появились люди, схожі на нас. Не було ні змішування, ні переходу від одного типу до іншого. Сталось так, ніби нова людина прийшла і знищила примітивнішого неандертальця, нібито два різних види людей

жили в той самий час, і більш розвинений вид знищив примітивнішого.

Та навряд, чи це саме так і було. Класична відміна неандертальця не була єдиним неандертальцем. Сліди неандертальців знайдено вздовж Середземного моря, в Східній Європі, в Малій Азії і Північній Африці. В цих місцях неандертальці не були такі огрядні, але вищі і делікатнішої будови. Їхні ноги і лікті були менше викривлені, лиця менші. Першого такого неандертальця (жінку) знайдено в печері на горі Кармель у Палестині в 1932 р. Тоді ж і недалеко звідти знайдено 10 скелетів різних типів — майже класичного неандертальця до майже сучасної людини.

В 1957 р. в Північному Іраку в печері Шанідар знайдено скелет неандертальського воїна, який був модернішим типом, ніж класичний неандерталець. У цій печері знайшли багато інших скелетів. Все це були варіанти середньо-східного неандертальця, який був на межі переходу від неандертальця до сучасної людини.

Отже, розкопки на Середньому Сході показали зовсім іншу картину, ніж в Західній Європі. Тут виявились цілком відмінні співвідношення генів, які породжували різних індивідів — одних із примітивнішими рисами, а інших із модернішими. Кінець-кінцем, таке діяння генів скеровувало розвиток у бік сучасної людини.

А західноєвропейський неандерталець, можливо через свою ізольованість протягом багатьох тисяч років, як виводить, рухався в напрямку до

ВИПРАВЛЕННЯ НЕДОГЛЯДІВ ТА ПОМИЛОК

У статті "Назви козаків та споріднені з ними "Нових днів", трапилися недогляди та помилки, що слова", надрукованій у грудневому за 1972 р. числі їх треба, читаючи цю статтю, виправляти.

Сторінка	Шпальта	Рядок	Надруковано	Треба виправити
20	1	2 згори	у своїй праці	у праці
"	"	26 "	сого	свого
21	2	10 "	калита	калитка
"	"	13 "	субстанцією	субституцією
"	"	32 "	"j"	"jэ"
22	"	33 "	чсів	часів
"	"	3 знизу	рення "о".	рення "о". ⁷⁾
23	1	2 згори	"кІЭ"	"кІэ"
23	1	20 знизу	"чүпринки"	"чүприни"
"	"	17-18 знизу	слова "до складу назв "касог", "косаг" (є прізвище "Косаговський")" викреслити	
"	2	5-6 згори	рослина, мабуть, з відповідним листям (я її не бачив і не досліджував)	прутик — обчухрана гілочка
"	"	21 знизу	наростків -"г"...	наростків -"й", -"г"...
24	1	33 згори	"эјъ"	"эјы"
"	"	22 знизу	"каосаедж"	"каесаедж" ("ае"="е")
"	2	1 згори	"з"	"э"
"	"	6 знизу	назвою "черкаси"	назвами "черкас"...

примітивності. А може це був процес пристосування, а не примітивізування. Деякі вчені думають, що в дуже холодному кліматі кремезніша людина з коротшими кінцівками (рис примітивних типів) витриваліша, стійкіша щодо затримання тепла.

Отже раптове зникнення її в Західній Європі, можливо, й не було просто знищенням її.

А якщо це було таки винищення, то не чужинцем, а членами їхньої ж родини, тобто більш розвиненими неандертальцями, яких називають тепер кроманьйонцями.

Про життя неандертальця відомо досить багато. Коли ще було тепло, неандерталець полював, вживаючи кам'яні знаряддя, гострі кістки, загострені звірячі ребра, подібні до списів. Його здобич була дуже різноманітна — від мишей до мамутів. Часто на їжу вживав коней і оленів. Коли в Європі стало холодно, він перейшов у печери й стаз полювати на північного оленя. Користувався вогнем регулярно, умів його здобувати й викопувати місця для вогнищ в підлозі печери. У нього появляються перші ознаки мистецтва. Ховав мертвих з їхнім знаряддям, отже вірив у якесь життя після смерті.

У 1868 р. у Франції, пробиваючи збок дороги навислу скелю Кроманьйон, знайшли кістки і кам'яне знаряддя, заховане в печері. Цим людям дали назву кроманьйонці, які, як згодом довідалися, жили не тільки на півдні Франції, але й у багатьох частинах Європи в кінці останнього льодовикового періоду. Це були високі, сильні люди з великими головами, широколиці і з великими очима. Нагадують вони теперішніх ірландців, скандинавців і англосаксів. Але невідомо чи вони дійсно були пращурами сучасного європейця. Невідомо, чи кроманьйонець мав пряме чи кучеряве волосся, тонкі чи товсті губи, чи такі очі, як у нас, чи косі. Логіка підказує, що мусив би виглядати так, як ті, що мають таку саму будову кістяка, але доказів на те немає.

Нині немає великої різниці між будовою кістяка в людини Європи, Африки і Азії, а також між кольором шкіри, волосся і рис обличчя. Звідки ці люди взяли і коли вони появились, ще невідомо.

Кроманьйонці прийшли в Європу з Середнього Сходу цілком модерними людьми. Вони прийшли з своєю власною культурою, яка розвивалась разом з покращанням умов їхнього життя. Як мисливці-збирачі вони робили кращу зброю, ніж неандертальці і кращі інструменти різати і зшивати шкіри для одягу. Як і неандертальці, вони ще селились у печерах і навислих скелях, але більшими групами і на довші часи, а в холодні часи ще й самі будували собі житла. Вони залишили на стінах печер багато малюнків, а також різьбу на камені. Призначенням їхнього мистецтва, здається, була магія. У Франції й Іспанії деякі печери, де знайдені їхні малюнки, очевидно, були святилищами, куди мали доступ тільки вибранці, які працювали для добра всіх. На малюнках здебільшого зображені такі тварини, як кінь або північний олень, табуни таких тварин.

як бізон, а також лев, ведмідь і взагалі звірі, які були джерелом їжі чи об'єктами, яких боялася людина Палеоліту (Кам'яної Доби).

Маючи все це на стінах і стелях печер, ці стародавні мистці мріяли стати могутнішими за тварин, впливати на їх плодючість і зробити їх приступнішими для своїх списів. Себе чи інших людей ці мистці не малювали, а якщо й малювали, то замаскованими в звіра, бо малюнок, очевидно, вважався могутньою магією. Залишивши малюнок на стіні — мислив кроманьйонець, — можна підставити під небезпеку людину, зображену на тому малюнку.

Але вони робили багато жіночих статуеток, хоча переважно малого розміру, щоб група могла легко переносити їх з місця на місце. Можливо, що такі статуетки були об'єктами обожнювання і вживались у ритуалах, зокрема у зв'язку з народжуваністю.

Кроманьйонця і сучасну людину ділить щонайменше 10.000 років, але професор Говелл зупинився на кроманьйонцях і в останньому розділі книжки говорить, що стародавня людина може навчити, як нам побудувати своє життя 20-го століття.

Надзвичайно цікаво викладена ця теорія еволюції людини (з кольоровими ілюстраціями), можливо, буде перероблена відповідно до того, що нові розкопки показують, але чогось певного наперед сказати ще не можна, тим більше, що відкриття такі не припиняються й зараз — і то не лише в заданих тут закутках світу.

НЕСПОДІВАНКА

У день відзначення Василів — 14 січня — група приятелів відвідала Василя й Антоніну Сойків і за смачним обідом від імени всіх присутніх приятелів А. Степовий і М. Жовтоніжко, щиро привітавши господаря з Днем Ангела та з Новим роком, піднесли цінний дарунок, а всі разом гості проспівали Многії літа. Заслуженим працівникам на церковно-громадській ниві друзі зробили цим милу несподіванку.

Василь Сойко тепло подякував за таку сердечну увагу до нього і за дарунок, а А. Степовий нагадав і про підтримку нашої преси, отже й "Нових Днів", і присутні склали на пресфонд "Н. Д." 22 дол.

Іменинникові й милій дружині його щастя, Боже, в Новому році, жертводавцям щире спасибі, а всім читачам Василям бажаємо щастя і здоров'я.

А. С.

Монреал, 17. І. 1973

ПРО ОДИН КОЛІР НАШОГО ПРАПОРА

Я маю на увазі тільки питання про блакитний колір нашого національного прапора, бо жовтий не викликає в нас суперечок. Принагідно, в деяких своїх статтях я вже порушував це питання, але на це, мабуть, ніхто не звернув уваги. Виступав я якось на зборах одного нашого політичного угруповання в Нью-Йорку, та ті збори відгукнулися на мою аргументацію таким глузливим сміхом, що мені й досі неприємно ті збори згадувати. Отим то я хотів би ще раз і докладніше це питання розглянути. При цьому я не підноситиму питання про те, який колір має бути зверху, а який знизу, бо про це, скільки я пригадую, була спеціальна постанова УНРади. То інша справа, що оскільки це питання чомусь пов'язане з такою чи такою партійністю, то цієї постанови дотримуються лише ті партії, які й до неї були за таким порядком розміщення кольорів.

Як відомо, Українська Народна Республіка була створена під жовтоблакитним прапором, такий у вигляді й назви прапор став був, разом із тризубом, її символом, а борців за незалежність України Москва та її українські полігачі ще й досі називають "жовтоблакитниками". Отже, можна було б думати, що самим цим фактом історія освятила назву "жовтоблакитний" (пишу це утворення без розділки за Голоскевичем), а через те й усі українські патріоти, незалежно від територіального походження та партійної приналежності, повинні були б це прийняти й шанувати. На жаль, у нашій еміграційній дійсності цього немає. Очевидячки, самого такого історично-політичного аргумента на користь цього нашого національного символу не досить. Тим то я й хотів би подати ще *лінгвістичні міркування на цю тему*.

Не мавши в момент писання цієї статті фіксованих спостережень, я можу тільки загально сказати, що переважна більшість наших людей у вільному світі, як також і більшість газет та азторів називають блакитний колір нашого прапора "синім", власне, частенько й пишуть "синий" (з твердою основою, всупереч нормативній м'якій формі цього слова). Так чинять переважно ті українці, що походять із західних українських земель, тимчасом як наддніпрянці й кубанці називають цей колір "блакитним", з окремими, очевидно, випадковими винятками. Такий виняток є й в одному моєму тексті, в тексті поеми "Ісько Гава", написаної в 30-их роках, коли я не задумувався над цим питанням. А що текст був віршованій і слово "синій" прийшлося до рими, то я й ужив його:

Дивляться — аж України
Стяг там має жовто-синій...
Стяг там має жовто-синій...

Тепер би мене рима не примусила до цього, я міг би написати, наприклад, так:

Рідний прапор гордо лине...

Вірш, либонь, примусив і Яра Славутича (уже не рима, а розмір) назвати шведський і український прапори "жовто-синіми" (у сонеті "Карло XII").

У чому помилковість такого називання блакитного кольору? У тому, що для української літературної мови "блакитний" і "синій" — різні кольори, а реально другий колір на українському прапорі (як і такий же колір на шведському) такий блакитний. (Коли я так сказав на отих зборах, люди вибухли реготом). Але реальність блакитного як окремого від синього кольору відбита тільки в семантиці наддніпрянсько-слобожансько-кубанських говорів, а в західноукраїнських говорах її немає: для цих українців це не два, а один колір. А що слово "błękitny" є і в польській мові, то, можливо, західні українці, відштовхуючись від польонізмів (як це можна спостерігати в деяких випадках їхнього слововжитку, напр. слово "повітря"), і не люблять слова "блакитний". Цим, либонь, можна пояснити той прикрий факт, що навіть український мовознавець західноукраїнського походження проф. Я. Рудницький обминає слово "блакитний", як це видно з його статті "Різдво "синьожовте" — неукраїнське", надрукованої в газ. "Свобода", ч. 3, з 5 січня 1973 р., а в тій статті він пише про шведський та барбадоський "синьожовті" прапори. Я, правда, не знаю, який другий колір у барбадоському прапорі, може, він і синій, але в такому разі це був би ще один доказ того, що автор ототожнює ці два кольори. А тимчасом чи не польська саме мова і призвела своїм впливом на мовну свідомість західних українців до ототожнення цих двох кольорів, до "злиття" їх в один. Адже от у "Польсько-українському словнику", виданому в Києві 1958 р., слово "błękitny" пояснено двома словами: "блакитний", "синій". Я кажу "можливо", "може", бо це явище — ототожнення двох цих кольорів — виходить за межі не тільки польської мови, а й усіх західнослов'янських (напр., в "Українсько-словацькому словнику", виданому в Братиславі 1960 р., українські слова "блакитний" і "синій" пояснено тими самими словацькими словами; слово "blankytny" є в чеській мові, blakitan — у сербо-хорватській). Ба більше: німецьке слово "blau" теж означає обидва ці кольори бо для розрізнення їх треба доламати ще інші слова: для синього — "(dunkel) blau", для блакитного — "(himmel) blau". Те саме можна сказати про англійське слово "blue". До речі буде сказати, що слово "блакитний" згідно з моєю етимологією, споріднене з оцими німецьким та англійським словами, але це не

означає, що слов'янські мови запозичили "корінь" цього слова із германських мов, не походить воно (слово "блакитний") і з латинської мови, як це пояснювали деякі етимологи: цьому суперечить споріднення цього слова з отими германськими, як і інші дані, про які я в цій статті не можу говорити. З огляду на це не можна говорити й так, як це визначив Я. Рудницький у своєму англомовному етимологічному словнику української мови, що, мовляв, слово "блакитний" українська мова запозичила з польської мови (це може бути підтвердженням отого здогаду, чому він пише "синьожовте"). Про незалежне від польської мови виникнення цього слова свідчить його глибоке "закорінення" в українській народній мові не тільки в наддніпрянських, а й у слобожанських говорах, з "органічним" його входженням у морфологічну систему української мови. Не мавши змоги в цій малій статті наводити всі дані й міркування на користь цієї моєї думки, я наведу тільки одне місце з "Салдатського патрета" слобожанина Квітки-Основ'яненка — уявну "народну" розмову з москалем: "Гай, гай! Йому каеш: "блакитна", а він товче: "сіня-ста". До речі, у такій ситуації опинився був і я на етих вище згаданих зборах, коли пробував боронити назву нашого прапора "жовтоблакитний": я їм

казав "блакитна", а вони мені — "сіня-ста"!

Складник "синій" є в теперішньому "радянському" прапорі України — в "червоно-синьому", у поєднанні таких кольорів, що, як на глум, збігаються з кольорами КДБ-істських кашкетів. І це може бути аргументом проти вживання назви "жовто-синій".

Є в другого складника утворення "жовтоблакитний" ще один конкурент — слово "голубий". Коли П. Тичина злигався з більшовиками і йому треба було "ударити" "жовтоблакитників", а в риму другий складник не вклався, то він тоді написав:

Чи це ворог чорний, білий...

а чи жовто-голубий,

просто бий! ("Пісня молодости")

Але цього слова ніколи не було в традиції називання нашого прапора, і в сучасній українській літературній мові воно звучить як русицизм. Та й охочих так називати наш прапор у нас немає.

Оце, коротко, все, що я хотів про колір блакитний у нашому національному прапорі та про його називання сказати. Слово тепер за українцями, що походять із західноукраїнських земель. Ачey вони, як люди національно свідомі, візьмуть на увагу важливість цієї справи для нашої всеукраїнської єдності!

ОЛЕКСА ІВАНОВИЧ ПОВСТЕНКО

Тяжко, дуже тяжко писати ці рядки про Олександра Івановича над його свіжою могилою... Ще кілька тижнів тому Олександр Іванович розповідав про своє життя і про свою діяльність — щоб ті відомості були використані для статті про нього з нагоди його 70-ліття, а не для його некрологу. Відзначення ювілею Олександра Івановича планувалося на початку минулого року, потім у зв'язку з хворобою було відкладено на інший час.

І от, замість відзначення дати народження — дати 70-ліття, доводиться писати ці рядки в той сумний і невимовно тяжкий час, коли Олександр Іванович відійшов від нас у Вічність... Після довгої й тяжкої хвороби він заснув вічним сном у понеділок п'ятнадцятого січня тисяча дев'яносто сімдесят третього року.

Смерть О. І. Повстенка — тяжка втрата для української культури. Багато його задумів і планів залишилися невиконаними... Олександр Іванович планував видати свої ще не опубліковані праці про Михайлівський монастир, про архітектурні пам'ятки України-Руси, про гетьмансько-козацький стиль барокко, про українську архітектурну термінологію і т. д.

Але так, на лихо, часто буває: коли людина набуває великого досвіду й знань, коли її творчі сили досягають найвищого ступеня, — фізичні сили занепадають, докучають хвороби, і настає неминучий кінець.

Проте Олександр Іванович залишив нестертий слід своєї наукової й творчої діяльності, залишив цінну спадщину: свої архітектурні проєкти, містецькі твори, наукові праці.

О. І. Повстенко народився 25 лютого 1902 року в с. Хашівій Гайсинського повіту на Поділлі в селянській родині. 1927 року він закінчив Волинський індустріальний політехнікум, а пізніше аспірантуру при Науково-Дослідному Інституті Промислового Будівництва в Харкові. Спочатку О. І. працював як інженер-архітектор у Харкові та викладав спеціальні дисципліни в Харківському будівельному технікумі та в Інженерно-будівельному інституті. 1935 року О. І. переїжджає до Києва і працює на посаді архітектора Наркомосвіти України. Останні роки перед Другою світовою війною (1939-1941) О. І. Повстенко працював у Софійському Архітектурно-Історичному Музеї. З 1941 року він був директором цього Музею. Коли перед відступом червоної армії з Києва на територію Софійського Собору привезли вибухові речовини для мінування Собору, Олександр Іванович, як свідчить Леонтій Форостівський у своїй книжці "Київ під ворожими окупаціями", врятував українську національну святиню, "переконавши патріота у військовій шинелі (що мав мінувати Собор), повернути назад машину з вибуховими речовинами".

До 1943 року за проєктами О. І. Повстенка

збудовано кілька шкіл, бібліотек та клубів у різних містах України: у Києві, Харкові, Дніпропетровському, Запоріжжі, в Херсоні, Умані, Переяславі, Новгород-Волинському, в Шепетівці. За цей час О. І. Повстенко опублікував чимало праць. Згадаємо головніші з них: "Будівельна справа" (1931), "Проекти шкіл" (1932), праці про Шевченка в журналі "Архітектура Радянської України" (1939). Шевченкознавчі праці О. І. Повстенка відзначені в бібліографічному покажчику "Т. Г. Шевченко. Бібліографія літератури про життя й творчість", том 2, Київ. Видання Академії Наук УРСР, 1963. Ці праці згадує й дослідниця творчості Шевченка М. Шагінян у першому виданні своєї книги "Тарас Шевченко". Москва, 1946, стор. 347. В журналі "Архітектура Радянської України" друкувався також "Словник архітектурних термінів", що його уклав О. І. Повстенко. Цей "Словник" і тепер використовують українські мовознавці в "Словнику української мови", що почав виходити 1970 року в Києві.

На еміграції О. І. Повстенко продовжував свою фахову архітектурно-інженерну, педагогічну, наукову й мистецьку діяльність.

До важливіших архітектурних робіт на еміграції належать: будинок управління електростанції в м. Нітра на Словаччині (1944), проєкт Катедри Пресвятої Тройці у Вінніпегу, разом із архітектором Ю. Корбіним (1949), проєкт Церкви св. Симона в Парижі та проєкт іконостасу Української Православної Церкви св. ап. Андрія Первозванного у Вашингтоні.

Останні тринадцять років О. І. Повстенко працював в архітектурному відділі Капітолія у Вашингтоні. Однією з перших визначніших робіт архітектора О. І. Повстенка був проєкт інтер'єра великої залі — вестибюля й вітальні в центральній частині нової східної добудови Капітолія. Потім О. І. Повстенко розробив проєкт чотирьохповерхової забудови внутрішнього двору Капітолія для додаткових приміщень Конгресу. Пізніше Олекса Іванович розробив проєкт архітектурної експозиції для центральної ротонди першого поверху Капітолія, експозиції для важливих історичних актів. Одна з репрезентативних робіт О. І. Повстенка — його проєкт фасадів Капітолія. За проєктами О. І. виконано багато інших робіт: різьблені оздобы годинників у Капітолії, бронзові ліхтарі в портиках Сенату тощо. Праця в архітектурному відділі Капітолія дала можливість Олексі Івановичу виявити творчу ініціативу та мистецькі здібності.

Дуже працюючий і заподатливий, О. І. Повстенко, крім основної роботи, що забирала йому дуже багато часу й енергії, знаходив ще час для своєї наукової та мистецької роботи. Його статті на архітектурні та мистецькі теми друкувалися і окремими виданнями, і в різних журналах та виданнях, зокрема і в "Енциклопедії Українознавства". Варто згадати при цьому такі його праці: "Українське мистецтво" (Мюнхен, 1947), "Київ. Альбом архітектурних пам'яток нашої столиці" (Авгсбург, 1946), "Історія українського

Олекса Іванович Повстенко

мистецтва" — Перший зошит. (Нюрнберг-Фюрт, 1948).

У Сполучених Штатах із 1954 року О. І. Повстенко видавав окремими випусками цінну працю "Золотоверховий Київ". На жаль, ця праця не закінчена, пощастило видати тільки 5 зошитів.

Найвидатнішою науковою працею О. І. Повстенка була видана в 1954 році (у видавництві Української Вільної Академії Наук у США) монументальна книга "Катедра св. Софії у Києві". Ця видатна праця нашого вченого викликала багато прихильних відгуків і рецензій з боку фахівців — американських вчених. Коли президент Української Вільної Академії Наук у США професор М. О. Ветухів показав цю розкішно видану книгу своїм колегам у Колумбійському університеті, то (як свідчить Л. А. Дражевська) один учений, переглянувши цю книгу, сказав, що лише цим одним виданням УВАН виправдала своє існування.

Пізніше (1969 р.) окремою брошурою вийшла з друку наукова доповідь О. І. Повстенка "930-ліття катедрального храму Київської Святої Софії і доля архітектурних пам'яток великокняжчої доби України" (Нью-Йорк, вид. НТШ).

Це тільки невелика частина цінної наукової й мистецької спадщини О. І. Повстенка. Варто ще згадати, що архітектор, мистець і мистецтвознавець О. І. Повстенко з 1937 року брав участь у мистецьких виставках у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Авгсбурзі, Мюнхені, Бертесгадені, Ба-

ден-Бадені, Нью-Йорку, Філадельфії та у Вашингтоні.

За свої заслуги перед наукою і мистецтвом професор-доктор О. І. Повстенко був обраний дійсним членом Української Вільної Академії Наук у США і дійсним членом НТШ.

Був активним О. І. Повстенко і на громадській роботі: він виступав часто з цінними доповідями на засіданнях УВАН, НТШ, а також на зборах і вечорах різних громадських організацій. Впродовж 12 років О. І. Повстенко був голозою Вашингтонської групи УВАН.

Людина великої творчої ініціативи, і подивогідної працьовитості, талановитий мистець, здібний архітектор, видатний науковець, Олекса Іванович Повстенко вніс важливий і цінний вклад в українську національну культуру і здобув собі незмирущу славу. Як людина він відзначався великою життєрадістю, здоровим гумором, енергією, активністю і чулим добрим серцем.

Вічна Йому Пам'ять!

Петро ОДАРЧЕНКО

У ТРЕТЮ РІЧНИЦЮ

У третю річницю смерти Петра Кузьмича Волиняка, основника і редактора журналу "Нові дні", відбувся вечір на вшанування його видавничої, публіцистичної і педагогічної праці. Вечір відкрив Михайло Муха. Доповідь про П. Волиняка — "Невтомний працівник" — виголосив М. Гава. П. Шкурка прочитав "На хуторі", уривок з оповідання "Земля кличе". Віктор Духнай прочитав уривок з оповідання "Під Кизгуртом". Леонід Ліщина читав нарис "Михайло Танцюра" — автобіографічне зі студентських років П. Волиняка, коли українська молодь була в полоні української романтики під впливом Хвильового. Валентина Родак прочитала оповідання "Васильків лист", у якому малий Василько розповідає, як їх розкуркулили, як заарештували його тата і маму, як сестру забрали в дитячі ясла, як божевільна мама вернулася із в'язниці і не пізнавала їх. "Студентки" прочитала Іраїда Черняк (це уривок із твору "Казахія"). Після закінчення десятирічки дівчата мусили два роки відбувати виробничу практику, а вже потім вступати на медичний факультет.

Щоб уникнути марнування часу, українські дівчата переїжджають у Середню Азію і вступають до університету на медичний факультет. Між ними розквітає сердечна дружба, вони ведуть щирі розмови, основна тема їх розмов — релігія і Бог. Цей уривок має сильне релігійне забарвлення.

Прочитані твори П. Волиняка насліджені українським патріотизмом, релігійністю, сердечністю. Та як і всі такі, вони перенасичені сентимен-

талізмом, побутовістю, а часто автор в уста героїв укладає такі свої слова й думки, які не відповідають ані вікові, ані освіті тих героїв.

Найсентиментальніше звучав "Васильків Лист", де малий хлопчик, мов дорослий, розповідає про трагедію цілої родини, до якої довела колективізація і арешт батьків. Найсильніше враження на мене особисто справило читання "На хуторі" — уривок з оповідання "Земля кличе" — про останній день Г. Сковороди.

Пані Іраїда Черняк виступала зі спогадами про П. Волиняка. З її спогадів ми довідалися, що П. Волиняк мав музичну освіту і власне тому його огляди різних концертів свідчили про знавця, а не дилетанта.

Мар'ян Горгота пропонував створити фонд і видати найцінніші твори П. Волиняка, щоб вони збереглися. На цьому ж вечорі відбулася збірка, говорилося про те, щоб ім'я П. Волиняка вписати в катедру Св. Володимира на меморіальній дошці, щоб за нього щорічно відправлялась панахида.

Після офіційної частини вечора була кава й перекуска та товариська розмова. Тут відбулася виставка видань, друкованих у видавництві "Нові дні", починаючи з 1946 року.

П. Волиняк був контroversійною особою, витонченим дипломатом і вмів досягати намічної цілі. Він до певної міри був каталізатором цілої української еміграції. Він впливав на громадську думку еміграції й на спосіб її життя. Він перший почав передруковувати твори радянських поетів і письменників, він помагав відкрити браму культурному, заохочував зустрічатися із людьми звідти. Узагалі він був тим гедзем, який кусав шпигав, колов усіх без винятку противників і тим будив еміграцію, змушував думати і більше жити Україною.

З поглядами П. Волиняка можна не погоджуватись, але не можна заперечити величезної праці, яку він проробив на еміграції. Він був здібним журналістом, педагогом, видавцем, а ще здібним політиком. Він нагадує казкового коня, в якого один бік білий, а другий чорний, і кожний бачив його по-своєму.

Одне незаперечне: П. Волиняк мав непересічну освіту і винятковий хист до громадської праці.

Вечір, влаштований у третю річницю його смерті, пройшов успішно; на вечорі було понад 50 осіб, які цікавляться громадським життям.

Віра ВОРСКЛО

Дякуючи звітодавцеві Вірі Ворскло за все, що вона подала про вечір на вшанування основника й редактора журналу "Нові дні", читачів наших просимо вважати, що думки й репліки, висловлені у звіті, — належать Вірі Ворскло, а не редакції "Н. Д.". Не думаємо, що цей звіт, сумлінний і щирий, можна вважати й за повний (вичерпний). На жаль, доповнити його (цей звіт) не можемо: редакція "Н. Д." на вечір не була запрошена, отже навгад доповнювати поланий звіт не можемо й не хочемо покищо. — РЕД.

ГАЛИНА ІВАНІВНА В'ЮН

У четвер 28-го грудня 1972 року несподівано відійшла від нас у вічність всіма шанована, відома громадянка міста Чикаго пані Галина І. В'юн. Ще так недавно всі ми були присутні на урочистостях христини нового, 77-го відділу Союзу Українок ім. Алли Горської. Цими урочистостями з великим піднесенням та енергією керувала голова цього нового відділу пані Г. І. В'юн. Це ж завдяки її невтомній праці та організаційним здібностям був створений цей відділ. Тяжко повірити, що цієї енергійної, розумної і прекрасної душі людини вже нема з нами.

Галина Ів. В'юн (уроджена Гришко) народилася 25-го жовтня 1912 року в м. Дубно на Волині. На початку 1-ої світової війни сім'я переїхала до Яготина, кол. Полтавщина, а тепер Київщина, місце народження батьків. Галина Іванівна вчилася в педагогічному технікумі, який не змогла закінчити, бо її виключено — як дочку петлюрівського офіцера. Батька заарештовано і заслано в 1938-му році, і він ніколи не повернувся назад до своєї родини. Після деякої перерви та настирливих шукань Галині Іванівні вдалося, хоч і з великими труднощами, закінчити педагогічну освіту заочно, приховуючи свій соціальний стан. Пізніше, одружившись зі своїм земляком Яковом В'юном, Г. І. переїхала спочатку до Харкова, а потім до Полтави, де й працювала бухгалтером. З приходом німців вона включається в громадську роботу: була однією з організаторів, а також головою Українського Червоного Хреста, помагаючи військово-полоненим та репресованим українцям.

Опинившись на еміграції в 1943-му році, Покійна продовжувала працювати у Львові та Мюнхені як член Червоного Хреста та інших громадських організацій в Європі. Переїхавши до Америки і не зважаючи на тяжкі умови праці на фабриці, Г. І. продовжує свою громадську діяльність та всіляко допомагає своїм землякам у здобутті афідавітів для переїзду до США з Європи.

Протягом двох років Г. І. виконує обов'язки голови ДОБРУС-у, бере активну участь у збірці коштів на видання відомої "Білої книги" англійською мовою. Увесь час активно працює в різних громадсько-політичних організаціях та в організованому житті нашої церкви на вигнанні. Але загрозлива недуга серця відриває її від улюбленої праці. З жалем вона припиняє свою активну діяльність на громадській ниві.

Після майже 10-річної перерви Галина Іванівна не витримує: з усією енергією, яка ще лишилася в її кволому тілі, береться вона, сильна духом, за організацію *нового відділу Союзу Українок*.

Вона хоче, щоб у відділ увійшли жінки, які ще не були організовані. І мрія її здійснюється: в липні м-ці 1972 року цей новий, 77-й відділ СУА організовано, а 10-го грудня того ж 1972-го року відбулися урочисті христини нового відділу з участю голови округової ради СУА пані Люби Шандри.

Галина Іванівна В'юн

В особі чудового, талановитого організатора і керівника нового відділу Союзу Українок ми втратили прекрасну, дуже дорогу нам людину. З якою любов'ю говорила вона про завдання нового відділу СУА і просила всіх бути завжди у згоді і дружно працювати для добра українців і всієї України.

Галина Іванівна була великою патріоткою, яка горіла палкою любов'ю до свого Краю. Та невблаганна смерть забрала її від нас, від родини і друзів. Похорон обслуговувало похоронне заведення Музики і сина, де в п'ятницю ввечорі 29-го грудня 1972-го року була відправлена панахида отц. деканом Білецьким з великою участю друзів і знайомих, з участю й прапором 77-го відділу СУА. На похороні був і улюблений брат Покійної Василь Ів. Гришко, який прилетів з Європи. Після панахиди та прощального слова от. Білецький покликав до прощального слова пані Кральку від прихильників ОДУМ-у та голову округової ради СУА пані Л. Шандру. У роботу ранком тіло Покійної перевезено до Катедри св. Володимира, де от. Білецький відправив заупокійну Св. Літургію для спочиної Галини. У прощальному слові от. Білецький підкреслив, що "у своєму житті мені доводилося хоронити багатьох, були такі випадки, що не було кому труну нести. Але, як ви самі бачите, покійна Галина мала багато приятелів і друзів. Вона вміла шанувати людей і завжди була готова стати в допомозі для них."

Із катедри св. Володимира тіло Покійної перевезено на вічний спочинок на цвинтар Ельмвуд коло Чікаго і покладено рядом з її улюбленою мамою.

Хоч була несприятлива погода, з великої пошани до Покійної приятелі й друзі не звертали уваги на сніг з дощем, а взяли найбільшу участь в останньому супроводі до вічного Її спочинку.

В похоронній процесії було понад 50 авт, свіжа могила лишилася вкрита вінками й живими квітами від організацій та друзів. Разом із ріднею Покійної приятелі й друзі взяли участь у поминальному обіді, який відбувся в ресторані. На обіді було понад 110 осіб. Під час обіду виступали з короткими словами від США Люся Мазяр, від ДОБРУС-у Андрій Шидогуб та проф. Ю. Степовий, а від родин Коновалів виступив Павло Коновал, який склав на нев'янучий вінок покійної — на пресовий фонд Її улюбленого часопису "Українські вісті" 25.00 доларів, а вслід за тим інж. В. Ростун виступив з коротким словом і склав 10.00 дол. на нев'янучий вінок. Після них частина присутніх склала на нев'янучий вінок покійної — на нашу пресу, за списком від В. Косогора. Зібрану суму, за згодою родичів, розподілено так: "Українські вісті" в Новому Ульмі, Німеччина — 231 дол., "Українське життя" в Чікаго 35 дол., "Нові дні" в Торонто 30 дол.

Хай вічна пам'ять буде Їй, а земля другої батьківщини буде Їй легкою!

Василь КОСОГОР

ГАЛИНА ІВАНІВНА В'ЮН (З РОДУ ГРИШКО)

27-го грудня 1972 р. це сталося — упокоїлась в місті Чікаго наша Галина Іванівна. Так повідомили "Українські вісті", так написали нам члени Її родини, наші друзі, читачі "Нових днів", але ніяк не вірилось, дуже не хотілось і не хочеться в це вірити. Серце не вірило, душа не мирилась із цим, язик не повертався повторити цю вістку, рука не могла писати про це нічого, несила було написати й вислати картки зі співчуттям — Її чоловікові Якову Яковичу, сестрі Валентині, над друзями другові Василеві — Її найдорожчому з світі Братові, про якого Вона, Галина Іванівна, ніколи без зворушення, без найніжнішого трепету душевного не говорила, бо й не могла говорити інакше. Як не міг і про Неї промовити слова інакше й брат Василь. Це була надзвичайна, велика і майже неймовірна любов сестри до брата. А брата до сестри. А любила так само Галина Іванівна і всю свою родину, любов'ю жила і горіла вона до всіх братів і сестер українців, Її серце палало безмежною любов'ю до України, так самісінько, як і до Її дуже української і незвичайної Мами — для нас Єлисавети Данилівни. І це ми бачили, чули й відчували — з першого нашого знайомства близько тридцяти років тому, постійно і завжди. З такими Матерями-Жінками, як Галина Іванівна і Єлисавета Данилівна, — Україна була

і буде вічна, бо нема такої сили на світі, яка б була більша й сильніша за любов.

Усе те, що написав брат Василь про свою сестру Галину ("Українські вісті", 14 січня ц.р.), — не тільки свята правда і не тільки мова чулого братнього серця до любої сестри: то найменше і найскромніше сказав він там, бо зранене його серце відібрало йому силу більше сказати, а вроджена скромність його не дозволила йому про всю велич сестри Галини сказати. Нехай брат Василь, пишучи про сестру Галину, і не був, може, свідомий того, але він тим своїм прощальним словом і за всіх нас подякував нашій Галині Іванівні, що Вона все зробила, щоб урятувати й зберегти для нас і для України брата Василя. Тож і за це ми Їй були й будемо вдячні, перекажемо й іншим усім українцям, щоб і вони про це знали й пам'ятали.

Знаймо ж, хто відійшов з цього світу, осиротивши нас, 27-го грудня 1972 року!

Ні! Галина Іванівна живе і житиме з усіма нами, хто її знав!

З братньої любови Дмитро

Короткий огляд нашої преси

У передовиці "Свободи" за 3-є січня ("З Новим Роком") бачимо кілька новорічних розважань, хоч майже всі вони — про рік минулий. Мабуть, там звикли вже дивитися "взад". Сентенція про "події в Україні в минулому році" закінчується — без найменшого умотивування — мажорно-оптимістичним вищуттям: "вони, без сумніву, скріплюють надію на краще майбутнє".

Далі читаємо, що "важливою подією був наш Конгрес". А скільки українських патріотів в Америці той конгрес УККА вважає за "наш", і за важливий?

Чи не найцікавіше (а може й найвідрадініше) читаємо далі: "...за найбільш межовий... є вислід збірки на Центр Українських Студій в Гарварді. Справа, очевидно, не тільки в тому, що впродовж відносно короткого часу пощастило зібрати велику суму... не менш важливим є факт, що громада доказала й сама себе та інших переконала, що вона може спромогтись у потребі на великі діла і великі пожертви".

Тільки хвала такій нашій громаді за її діла-пожертви, якщо вона знає, на що жертвувати. Питання: а як це сталося — заходам УККА завдяки чи навпаки? Маймо надію, що наша громада до чергового конгресу серед тих "інших" і теперішніх укакаківців переконає й заставить їх шанувати демократичну більшість.

**

В "Українському житті", Чікаго, за 14-е січня ("Політика очима реаліста") мова про нинішній стан політичного думання еміграції:

"...Кожна політика, малої чи більшої спільноти...

не може бути інакшою, як реалістичною... Реалістична політика є прагматичною, а не носієм чи невільником якоїсь ідеології, вона вимагає від емігранта, щоб він ходив по землі, а не літав по хмарах, дивився фактам у вічі, не жив ілюзіями, а здавав собі справу з простою істиною: про таку чи іншу форму державності, суспільного устрою має право і може рішати лише український нарід на Батьківщині, а ніколи еміграція!" — далі сказаного, що емігранти, будучи громадянами різних держав, не можуть уже вести українську визвольну політику і з причини їх нинішньої державної приналежності, і через просте незнання інтересів українського народу.

"Хто хоче — пише "У.Ж." — забирати слово в справі "інтересів українського народу", той мусить мати охоту і відвагу вертатись в Україну і там пробувати конфронтувати свої постулати, своєю політикою"... — А вслід за цим "У.Ж." вказує, якою має бути програма реалістичної політики для нашої еміграції: "Збереження національної ідентичності українських людей, української спільноти на чужині... розбудова культури, економічних і суспільних секторів — це основне завдання, це рівночасно і велика реальна поміч Батьківщині. Одною з основних передумов позитивного досягнення цього є тісне пов'язання еміграції з материком, з Україною, живий і постійний обмін життями людьми, культурними надбаннями, постійний контакт з Краєм"... — Цей часопис вважає провокацією спроби контакту з Краєм під гаслами "визвольної політики", бо ті гасла тільки відстрашують український нарід, який з досвіду знає ціну емігрантським "тріскучим порожнім фразам".

Такі й подібні думки в цьому часописі — не новина, однак, трудно сказати, як їх сприймає чи реагує на них решта нашої преси й політикувальної еміграції, бо майже не чути голосів ні за, ні проти цих думок, за винятком хіба лайливих вигуків з боку деяких середовищ. Чи не інакше, як по воді батогом, б'ють і геть усі наші визвольні та революційні крикуни? Чи, може, всі до одного середовища й течії самовдоволено і невідступно тримаються, як трималися, кожне тільки свого — "єдино-правильного" — шляху до перемоги і визволення свого народу — незалежно від України й цілого світу? Коли аж таких "єретичних" думок, як в "У.Ж.", уже не чують і не бачать (бож не реагують) наші "визвольні фронти", то значить вони видихались і нічого не відчують крізь свою міщанську шкаралупу. Сказав би Гоголь: Сумно на цьому світі, панове! Бож картина така сама, як і в гоголівському Миргороді, де жили прообрази наші Іван Іванович та Іван Никифорович.

"Батьківщина", що її видають наші гетьманці в Торонто, — справді орган української консервативної думки: як і подобає такому органі, в ньому тепер дотриманий не тільки консервативний дух, а й поважний та гідний тон. Це вже не та газета, що була колись і називалася "Українським робітником", а редагували її — як пам'ятаємо — довгий час М. Гетьман, а коротший — Юрій Русов, або

якийсь час і після того — ще хтось. А це значить — подобається це кому чи ні, — що наші консерватори (монархісти) ще мають порох у порохівницях, своє по-своєму роблять, додають солідності нашій емігрантській різноманітній громаді.

Нам найбільше імponує в їх часописі ("Батьківщина") те, що вони належно шанують своїх і наших світоців думки (В. Липинський та ін.), заслужених державних мужів і вчених (Д. Дорошенко та ін.) — шанують справді і набагато краще, ніж — на превеликий жаль — наші інші середовища вмюють шанувати своїх ідеологів та провідників.

Ось останнім часом "Батьківщина" пропагує — і не без успіху — англomовне видання II-го тому ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, що її написав наш заслужений учений і державний діяч Дмитро Дорошенко. Діло це настільки ж похвальне, як і корисне. Як нам відомо, УВАН у США видає тепер ЛИСТИ свого першого президента, Д. І. Дорошенка, — серією томів, так що спадщина і заслуги дорогого Дмитра Івановича будуть гідно вшановані цими виданнями.

...Кермо літературного життя на еміграції узяли в свої руки активні, освічені, цілеспрямовані, але в творчому сенсі ялові одиниці, що — нишком усвідомлюючи свою яловість — хочуть перебудувати на свій лад літературну критику, підмінити містецькі критерії так, щоб їхня псевдо-творчість була оцінена не лише як справжня, але ще й новаторська, творчість... (Молода Україна, липень-серпень 1972, Торонто).

З нас досить і наведеного уривка, а зацікавленого читача і наших літературних критиків (про них бо найбільше в зацитованій статті мова мовиться) та "ялових одиниць (сікл)" ласкаво просимо висловитись, що вони думають не тільки про наведені слова, а й про всю — якщо так можна сказати — критико-критику, що почавшись на 2-й стор., кінчилась-хляпнула аж на 4-й у журналі, яким зихується наша зміна.

"Кінофільмова експедиція"

Дорогий читачу! Подаю вибрані місця з листів моїх приятелів, письменників, поетів та журналістів — їхні відгуки на мою книжку "Кінофільмова експедиція".

Іван Стоцький

Від редакції. Бажаючи допомогти нашому передплатникові в далекій Австралії — Ів. Стоцькому, уміщуємо частину присланих відгуків про його книжку. Наші читачі — люди догадливі, замовлять в автора його книжку, звернувшись на подану адресу. Ціна кн. \$1.10. Книжка легко й цікаво читається. Не тільки молодь, а й дорослі з цікавістю прочитають таку рідкісну книжку.

Василь Чапленко

Вашу книжку прочитав до кінця. Вона цікава, бо змальовує цікаву подію. Думаю, що її з цікавістю прочитають в інших країнах. Себе Ви змалювали дуже нерішучим, боязким. Навіщо це? Адже Ви, мабуть, не такий у житті.

Василь Онуфрієнко

Вашу книжку "Кінофільмова експедиція" дістав цими днями. Виглядає книжка дуже гарно. Добрий друк, тверда обкладинка, гарний папір. Сподіваюся, що Ваша книжка, як і попередні, знайде свого читача і скоро розійдеться.

Дмитро Чуб

Друже, пане Іване!... Дякую за "Кінофільмову експедицію". Книжка написана знаменито!... Читається із захопленням. Не відірвався від книжки, доки не прочитав її. Книжка видана бездоганно, на доброму папері, у твердій, із золотими відтисками, обкладинці".

Юрій Буряківець

Іване Олексійовичу! Прочитав твою книжку з захопленням. Репортаж цікавий змістом. Читається легко, речення не довгі. На мою думку, в щоденнику не потрібно розтягувати речення, бо це ж не повість і не роман. Прочитала й дружина, їй теж подобалася. В нашій українській літературі це перша книжка про Центральну Австралію: флору, фауну, тропічні тварини та птахи й пустиню".

Гордій Скубій

Книжка видана охайно, приємно на неї дивитися і написана цікаво. Пишу без перебільшення. Деякого читача більше цікавить кенгуру, папуги, рослинний світ, аборигени. Хоч багато читачів, особливо молодь, будуть із захопленням читати цю книжку.

Василь Гайдарівський

Дякую за подарунок — "Кінофільмову експедицію".

Читач, який візьме книжку Івана Стоцького, як і автор цих рядків, не відкладе набік, доки не дочитає до кінця.

... "Кінофільмова експедиція" — це пригодницька розповідь про реальних людей, а не про надуманих автором. Мова книжки соковита, барвиста, речення не довгі. Книжка Івана Стоцького є своєрідним вкладом в історію української людини в Австралії.

Богдан Подолянко

Іван Стоцький пластичними малюнками й гарними літературними відступами прикриває всі "експедиційні" пригоди. Книжка варта уваги читача й буде цінним набутком для кожного книголюба.

Степан Радіон

Адреса:

Ivan Stotskyj

213 Ireland St.

Oonoona, Qld, 4810, Australia

Д. Пелих, Едмонтон, Канада	2.00
Г. Шембель, Бінггемптон, США	2.00
І. Трегубчук, Арлінгтон Гайтс, США	2.00
Р. Василенко, Оттава, Канада	2.00
П. Неліпа, Торонто, Канада	1.50
А. Слободян, Торонто, Канада	1.50
В. Стрілецький, Вернон, Канада	1.00
А. Остапчук, Німеччина	3.00
Л. Новицька, Німеччина	5.49
К. Фольц, Австралія	2.34
Б. Коваленко, Австралія	0.75
Л. Михайлів, Австралія	1.25
М. Козак-Кармеліта, Австралія	0.50
С. Кіт, Австралія	1.00
А. Дзюбенківна, Англія	1 ф. 50 ш.
Я. Мицько, Англія	1 ф.
С. Синявський, Англія	1 ф. 25 ш.
П. Таран, Англія	7 ф. 90 ш.
Пан А. Степовий переслав \$22.00 зібраних на святкуванні Василів у Василя Сойка в Мон-треалі, Канада.	

Дякуємо всім за допомогу.

Редакція і адміністрація "Н. Д."

Нових передплатників приєднали:

А. Степовий, Канада	1
А. Ткаченко, Канада	1
Люба Менжега, США	1
Галина Шембель, США	1
Микола Громницький, США	1
Д. Кислиця, США	1
І. Трегубчук, США	1
Р. Василенко, Канада	1

Дякуємо всім за допомогу. Хто наступний?

ІЗ ФІЛЯТЕЛІСТИКИ

НОВІ КАНАДСЬКІ ПОШТОВІ МАРКИ

Спеціальний випуск канадських поштових марок надійде в продаж за таким розкладом:

31 січня — 8-центовий значок, присвячений 350-річчю з дня народження першого квебекського єпископа де Лавалля;

21 лютого — Алгонкієнські індіанці, два марки;

9 березня — 100-річчя Канадської кінної поліції, 3 марки;

18 квітня — 300-річчя від дня смерті Джінн Менс — основниці Готел-Дю в Монтреалі і першої світської мамки в Північній Америці).

16 травня — 100-річчя з дня смерті Джозефа Гов — журналіста, оратора і прем'єра Нозої Шкоції;

8 червня — 100-річчя з дня народження художника Дж. Е. Г. Мекдоналда;

29 червня — 100-річчя вступу Принц Едвард Айланду (сьомою провінцією) до федерації Канади;

15 серпня — Алгонкієнські індіанці, дві марки;

10 жовтня — 100-річчя з дня народження письменниці Неллі МекКланг і палкого борця за рівноправність жінки в 1920 роках;

1 листопада — різдвяна серія, 4 марки;

28 листопада — Тихоокеанські індіанці, 2 марки.

КУПІТЬ ЦІ КНИЖКИ!

М.Ю. Брайчевський, "ПРИЄДНАННЯ ЧИ ВОЗ-З'ЄДНАННЯ, критичні зауваги з приводу однієї концепції".

Книжка написана сучасним українським радянським істориком.

Ціна: 2.00 дол.

Іван П. Багряний, "ЛЮДИНА ВІЖИТЬ НАД ПЕРВОЮ".

Ціна: 6.00 дол.

Іван П. Багряний, "ТАК ТРИМАТИ".

Ціна: 3.50 дол.

LOOK COMRADE — THE PEOPLE ARE LAUGHING...

Підрадянський гумор зібрав і видав Іван Коляска

Ціна: 2.50 дол.

Василь І. Гришко, "ТРЕТЯ СИЛА, ТРЕТІЙ ШЛЯХ, ТРЕТЯ РЕВОЛЮЦІЯ".

Ціна: 1.50 дол.

Василь Іванис, "ДО ПРОБЛЕМИ КАВКАЗУ".

Ціна: 0.70 дол.

"ПРОГРАМОВІ ДОКУМЕНТИ ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ".

Політичні документи боротьби за свободу людини й народів Радянського Союзу.

Ціна: 1.50 дол.

Олена Курило, "УВАГИ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ".

Ціна: 2.00 дол.

Анатолій Юриняк, "ЗАСОБИ І СПОСОБИ ПОЕТИЧНОГО ВИСЛОВУ".

Ціна: 1.00 дол.

Книжки замовляти в адміністрації "Нових Днів".

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

для всіх українських шкіл на еміграції:

1. Л. Деполович

БУКВАР

Десяте видання

Ціна: у Канаді і США --- 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.50 дол.

2. Петро Волиняк

КИЇВ

Читанка для 3-ої класи

Четверте видання

Ціна: у Канаді і США -- 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.40 дол

3. Петро Волиняк

ЛАНІ

Читанка для 4-ої класи

Четверте видання

Ціна: у Канаді і США --- 1.50 дол.
в Англії — 55 шіл., в Австралії — 1.40 дол.

4. Петро Волиняк

ДНІПРО

Видання друге

Підручник з історії української літератури і хрестоматія

Єдиний на еміграції підручник такого типу
Книжка ілюстрована

Ціна: у Канаді і США --- 2.00 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.80 дол.

5. Петро Волиняк

ЗАПОРІЖЖЯ

Читанка для 5-ої класи

У цій книжці багато історичних оповідань

Ціна: у Канаді і США -- 1.80 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.60 дол.

6. Петро Волиняк

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Друге видання

У книжці багато ілюстрацій, карт тощо

Ціна: у Канаді і США -- 2.00 дол.
в Англії — 75 шіл., в Австралії — 1.80 дол.

7. Дмитро Кислиця

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, Ч. 1

Фонетика й морфологія

Шосте видання

Ціна: у Канаді, США і Австралії — 2.75 дол.,
в Англії — 100 шіл.

8. Дмитро Кислиця

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, Ч. 2

Синтаксис.

Третє видання.

Ціна \$2.50

Замовляти в "Нових днях". Школам і книгарням та церковним громадам — знижка.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА ОПАЛОВА ФІРМА

FUTURE FUEL OIL LTD.

and

SERVICE STATION

24-годинна, солідна і швидка обслу́га
чищення і на́права "форнесів" безплатно.

945 Bloor Street W. — Toronto, Ontario

Office: 536-3551 — Nights: 762-9494

POSTAGE PAID AT TORONTO
Second Class Mail Registration
Number 1668
If not delivered please return to:
NOW I DNI
28 Northcliffe Blvd.
TORONTO, ONT., CANADA
M6H 3H1

"УКРАЇНСКА КНИГА"

Річний випродаж – 10% на всі книжки і платівки до 1 квітня 1973

Знижка 33% на всі книжки, які подані нижче

Антонич, Богдан-Ігор, ПІСНЯ ПРО НЕ-
ЗНИЩЕНІСТЬ МАТЕРІЇ, поезії,
видав. "Рад. письменник", Київ
1967, стор. 451 \$2.35 \$1.57

БАЖАН, М., поезії, видав. "Дніпро",
Київ 1966, стор. 138 0.65 0.43

Воронько, П., СКРЕСЕННЯ ПОЕЗІЇ,
видав. "Дніпро", Київ 1967,
стор. 187 0.70 0.47

ГРАБОВСЬКИЙ, П., Поезії, видав.
"Дніпро", Київ 1963, стор. 351 0.70 0.47

Гребінка, С., ВИБРАНЕ, видав.
"Дніпро", Київ 1964 1.25 0.83

ЛІТЕРАТУРА чехословацьких
українців 1945-1967, проблеми й
перспективи, видав. Словацьке
в Братиславі, 1968, стор. 157 2.40 1.60

Малишко, А., ПЕРСТЕНЬ ПОЕЗІЇ,
видав. "Дніпро", Київ 1966, ст. 218 0.85 0.57

МИРНИЙ, П. (Життєвий і творчий
шлях), видав. "Дніпро", Київ
1965, стор. 323 1.35 0.90

СВИДНИЦЬКИЙ, А., твори, видав.
"Дніпро", Київ 1965, стор. 349 1.10 0.73

Турчинська, А., БУЗЬКОВЕ ЗІЛЛЯ,
повісті, видав. "Рад. Письменник",
Київ 1966, стор. 270 1.15 0.77

Тичина, П., ЛЮДИНІ ГІМН, поезії,
видав. "Дніпро", Київ 1966,
стор. 199 0.80 0.53

Терещенко, М., КРИЛАТЕ ВІДЛУННЯ,
вибране, видав. "Дніпро", Київ
1966, стор. 199 0.80 0.53

Шевчук, В., ЯРОСЛАВ ГАШЕК,
Життя і творчість, видав. "Наукова
думка", Київ 1965, стор. 233 0.70 0.47

Чалий, Д., Г. Ф. КВІТКА-ОСНОВ'Я-
НЕНКО (творчість), видав.
"Дніпро", Київ 1962, стор. 205 0.85 0.57

УВАГА! До замовлення на \$1.00 (одного долара) просимо прислати 20 центів у Канаді і США на поштову оплату.

ПРИГАДКА: Фірма має великий вибір дитячих шкільних підручників та різних книжок для виховання наших дітей. — Крамниця до Ваших послуг.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West
Toronto 3, Ontario, Canada
Tel.: 532-8928